

Procena uticaja ukrajinske krize na Kosovo

Razmatranje
strateških prognoza
uključujući i projekcije
zasnovane na
scenarijima

Decembar 2022

Ovo istraživanje je vodio dr Peter J. Middlebrook, uz modeliranje podataka analizu Sharon M. Miller i Albana Vuji, a dijagnostičku i koordinacionu podršku Amba Tadaa. Savet i tehničke smernice i podršku su dali Enisa Serhati, Andreas Nord, Blin Berdoniqi i Mimoze Veliu iz UNDP-a.

Ovu publikaciju je naručio Program Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) na Kosovu, a proizveo je Geopolicity World. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove UNDP.

Sadržaj

IZVRŠNI REZIME	9
1. UVOD	15
OBJAŠNJENJE I PRISTUP U VEZI SA ISTRAŽIVANJEM	15
CILJ I OPSEG ISTRAŽIVANJA	16
METODOLOGIJA I OGRANIČENJA	16
2. POSTOJEĆA RANJIVOST I OTPORNOST	18
3. KANALI PRENOSA, FAKTORI I ELEMENTI POVEĆANJA	20
FAKTORI, KANALI I ELEMENTI POVEĆANJA	20
4. NALAZI IZ ISTRAŽIVANJA O UTICAJU	24
OSNOVNE STANDARDNE MERNE LINIJE ZA PRIHODE DOMAĆINSTAVA	24
IZVORI PRIHODA ZA DOMAĆINSTVA	26
POTROŠNJA DOMAĆINSTAVA	27
UTICAJ CENE ENERGIJE NA DOMAĆINSTVA	28
UTICAJ CENA HRANE NA DOMAĆINSTVA	29
PROMENE U DOZNAKAMA IZ INOSTRANSTVA	31
UTICAJ NA BDP I TRGOVINSKI BILANS	32
PROMENE U PRIHODIMA I RASHODIMA	34
INDEKS CENA ROBA I SIROVINA	38
PROMENE U CENAMA SIROVINA	39
PROMENE U PROIZVOĐAČKIM CENAMA	39
5. STRATEŠKO PREDVIĐANJE	40
GLOBALNO POOŠTRAVANJE OKO KAPITALA PODIŽE CENU KREDITIRANJA	40
CENE ENERGIJE U BUDUĆNOSTI	41
KRIZA MOŽE DA POSTAVI IZAZOV PRED SOCIJALNI UGOVOR I KOHEZIJU	42
DA LI SE U KRIZI KRIJE NEŠTO DOBRO ZA ZELENU AGENDU	
I AGENDU 2030?	42
6. SCENARIJI I PROJEKCIJE	43
BUDUĆI SCENARIO ZA INFLACIJU CENA HRANE	43
SCENARIJI ZA BUDUĆNOST CENA ENERGIJE	45
SCENARIJI ZA BUDUĆE CENE MATERIJALA	46
SCENARIO RASTA I FISKALNE BUDUĆNOSTI	47
BUDUĆI SCENARIJI ZA INSTITUCIONALNU POTROŠNJU	49
7. RIZICI I MERE ZA UBLAŽAVANJE	50
GLAVNI RIZICI	50
MERE ZA UBLAŽAVANJE	51
8. PREPORUKE	53
ANEKS 1: ANEKS SA PODACIMA I STATISTIKOM	54

Grafikoni

Grafikon 1.	Jaz u prihodima između Kosova i aspiracionih članica EU	19
Grafikon 2.	Izvori prihoda za domaćinstva (u %)	26
Grafikon 3.	Mesečna inflacija cena hrane (u %) od januara 2020.	29
Grafikon 4.	Harmonizovani indeksi potrošačkih cena (2010- 2022)	30
Grafikon 5.	Doznake iz inostranstva po kanalima (2021 (Q1) do 2022 (Q3) (€ Million)	31
Grafikon 6.	Ukupne doznake po semestrima (2018-S1 2022) (miliona €)	32
Grafikon 7.	Nominalni BDP stvarno (2018-2021) i prognoza (2022-2026)	33
Grafikon 8.	Kvartalni BDP (u milionima €) trenutne cene	34
Grafikon 9.	Opšti institucionalni prihodi (ESA2010) (Q1 2020 do Q3 2022.)	35
Grafikon 10.	Opšti institucionalni troškovi na bazi ESA2010 (u milionima €)	35
Grafikon 11.	Promene u sastavu troškova 2019, 2021 i 2022 Q1-Q3	36
Grafikon 12.	Mesečne promene HICP po glavnim grupama jan. 2018-nov 2022 (u %)	39
Grafikon 13.	Cene hrane (2011-2022 stvarno) - (2023-2026 prognoza - 10 godina) Average)	44
Grafikon 14.	Cene hrane (2011-2022 stvarno) - (2023-2026 prognoza – prosek 10 godina)	45
Grafikon 15.	Cena energije (2011-2022 stvarna) - (2023-2026 prognoza - 10-godišnji trend)	46
Grafikon 16.	Indeks cena građevinskog materijala (2013-2022 Q3 stvarne,	47
Grafikon 17.	2022 Q4 projekcija) - (2023-2026 prognoza - 10-godišnji trend)	
Grafikon 18.	MFRT MTEF i IMF prihodi i rashodi 2012-2021 (stvarni) 2022-2026 (projektovani) (u milionima €)	48
Grafikon 19.	Sastav javnog duga i prognoze (2017-2026) 29	48
	Budžetski deficit i potrebe u vezi sa finansiranjem (2019-2025) (u milionima €)	49

Tabele

Tabela 1:	Uticaj rata u Ukrajini na Kosovo	21
Tabela 2:	Kosovo Annual Household income (%) per region	25
Tabela 3:	Average Gross and Net Salary by Year	27
Tabela 4:	Godišnja potrošnja domaćinstava na Kosovu po stavkama (%)	27
Tabela 5:	Izjava o prihodima i troškovima institucija za budžet Kosova za 2023. godinu	37
Tabela 6:	Pretpostavke scenarija	43
Tabela 7:	Glavni rizici sa kojima se Kosovo suočava zbog ukrajinske krize	50
Tabela 8:	Predložene mere za ublažavanje	51

PROCENA UTICAJA UKRAJINSKE KRIZE NA KOSOVO

**Razmatranje strateških
prognoza uključujući i
projekcije zasnovane
na scenarijima**

Decembar 2022

IZVRŠNI REZIME

1. Kosovo¹ se nalazi na nekoliko raskrsnica, od kojih svaka zahtevaju složenu politiku, institucionalno i investiciono donošenje odluka u okviru nestabilne regionalne i globalne ekonomije. Ono što izazov rešavanja i strukturnih neravnoteža i egzogenih šokova čini još težim jesu neizvesnosti vezane za rat u Ukrajini, a budući rast, prihodi i rezultati zapošljavanja se već revidiraju naniže. U tom kontekstu, ovo istraživanje predstavlja dijagnostičku analizu trenutnog uticaja ukrajinske krize na različite faktore, od BDP-a do doznaka, od energije do inflacije cena hrane, pa do promene sastava institucionalne potrošnje, uz istovremeno izvođenje nekoliko scenarija za period 2022-2026, kako bi se debata koncentrisala na kritično važna pitanja.

2. Ovaj izveštaj razmatra uticaj rata u Ukrajini na sadašnje i buduće cene energije, hrane i materijala, kao i na rast i budućnost fiskalne i institucionalne potrošnje. Sve ovo govori o sledećim velikim raskrsnicama sa kojima se suočavaju centralne institucije na Kosovu, tokom zime sa značajnim energetske izazovima.

- ▶ **Raskršće energetske i zelene tranzicije:** U vreme kada je energetska bezbednost primarna agenda za Kosovo, dok Kosovo ostaje u velikoj meri zavisno od starih sistema proizvodnje na bazi uglja, EU se snažno kreće napred sa Zelenom agendom EU i dekarbonizacijom. Dok nedavni paket od 1 milijarde evra od EU za podršku energetske tranziciji na zapadnom Balkanu pomaže tranziciji da ide napred, energetska tranzicija će osvetliti ograničenja fiskalnog prostora i nedostatak kapitalne potrošnje, što će istovremeno dovesti i do veće cene energije, a to posebno utiče na one siromašne.
- ▶ **Raskršće prihoda po glavi stanovnika** (per capita): Tokom proteklih 25 godina prihod po glavi stanovnika na Kosovu je porastao za više od 900 % - sa oko 400 USD u 1995. na preko 4.000 USD u 2022. godini. Uprkos ovom napretku, dohodak po glavi stanovnika je i dalje samo 12 % proseka članica EU ili 20 % onoga kod aspirativnih sličnih zemalja. Povećanje prihoda može se odigrati samo uz veću produktivnost, povećanje inovacija, poboljšanu konkurentnost, poboljšanu integraciju tržišta (za energiju, ali i za trgovinu) i jaku osnovu poreskih i neporeskih podsticaja. Neuspeh da se povećaju prihodi će i dalje biti podsticajni faktor za odlazak mladih u inostranstvo (uglavnom Nemačku, Švajcarsku i SAD). Kosovo je uhvaćeno u zamku prihoda iznad srednjeg nivoa gde ga prilike koje je koristilo da napreduju sada sprečavaju da uspe.
- ▶ **Agenda 2030 i raskršće siromaštva:** Dok je prosečna plata na Kosovu oko 500 evra po osobi mesečno, minimalna plata je polovina toga, a mnogi žive ispod granice siromaštva. Ispunjavanje ciljeva Agende 2030 i eliminisanje siromaštva kroz inkluzivan i pravičan rast može se postići samo usvajanjem progresivne reformske agende sa ciljanom socijalnom zaštitom, stvaranjem zelenih radnih mesta, itd. kako nikoga ne bi ostavili iza sebe. Iako su rezultati rasta istorijski bili dobri, oni su nedovoljni da se prevaziđe zamka višeg srednjeg dohotka, da se ljudi izvuku iz siromaštva i da se država pozabavi izazovima nezaposlenosti, koji imaju jaku rodnu obojenost.

¹ Pozivanje na Kosovo se shvata u kontekstu rezolucije 1244 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija (1999).

- ▶ **Raskršće fiskalnog prostora:** U povećanju socijalnih i energetske subvencija, kapitalna potrošnja je smanjena, što dodatno utiče na buduće rezultate rasta (kao što su primetile finansijske institucije koje su smanjile projekcije rasta). Dok kosovski budžet za 2023. predviđa smanjenje budžetskog deficita do 2025. godine, trenutni budžetski deficit ne daje detalje o tome kako će se energetske i digitalne prelasci ili Agenda 2030 finansirati, sa troškovima koji prevazilaze trenutni fiskalni kapacitet centralnih institucija. U vreme kada globalno smanjenje kapitala u cilju borbe protiv inflacije dovodi do viših troškova zaduživanja, i sa skupim tranzicionim planovima koji bi verovatno koštali desetine milijardi evra, mešavina duga i kapitala budućih investicija postaje od velikog značaja. Polazak niz jedan put postavlja uravnotežen budžet sa ograničenim reformama i niskom kapitalnom potrošnjom, a niz drugi put se nalaze poboljšani rezultati rasta praćeni kontinuiranim deficitima i rastućim dugom.

3. Održavanje dobrog inkluzivnog ciklusa rasta i investicija - ublažavanje rizika od upadanja u začarani krug nedovoljnog ulaganja koji vodi do niskog nivoa rasta, prihoda i društvenih dividendi - zahteva utvrđivanje politike zasnovane na dokazima. U tom cilju, nalazi istraživanja koji su ovde predstavljeni, kao i projekcije zasnovane na scenarijima, osmišljeni su da podstaknu debatu i diskusiju o tome kako najbolje upravljati različitim tranzicijama/raskrscima, jačajući osnovu sačinjenu od podataka, posebno za uticaje na nivou domaćinstva. Sa ovim u vezi, Istraživanje o potrošnji domaćinstava za 2017. godinu treba da se ažurira kako bi se pružila jasnija slika, nakon pandemije COVID-19 i rata u Ukrajini.

4. Iako nalazi istraživanja naglašavaju da je Kosovo do sada generalno bilo veoma otporno na uticaj rata u Ukrajini, sa doznakama koje su, na primer, porasle do istorijskih maksimuma, kao što podaci naglašavaju, verovatno će najveći uticaji i posledice rata u Ukrajini tek doći. Iako su cene energije značajno porasle, nedavna ograničenja na strani ponude (kako u pogledu domaće proizvodnje energije tako i regionalnih energetske sporazuma), kao i duga zima, nose rizik daljeg rasta cena sa negativnim uticajima i na produktivnost i na dobrobit ljudi. Uticaj inflacije cena energije kao rezultat šokova na strani ponude je ekonomska tačka koja će dovesti do negativnih rezultata BDP-a, nezaposlenosti i siromaštva, s obzirom na ograničenu sposobnost Kosova da nadmaši evropske ekonomije u licitacijama za energiju. Uz posvećenost Evrope dekarbonizaciji i kretanju ka alternativnom energetskom miksu, kretanje kroz energetske tranzicije u kontekstu rastućeg duga, suženja kapitala i fiskalnog i budžetskog deficita će zahtevati veći fiskalni prostor od trenutno raspoloživog, jer fiskalno pravilo postavlja gornju granicu deficita na 2% BDP-a. Međunarodni monetarni fond (MMF) pristao je na izuzetak tokom pandemije, ali će se povratak na staro odigrati već 2023. godine.

5. Kao što je naglašeno u rezimeu ključnih socio-ekonomskih uticaja koji su do sada zabeleženi (vidi dole), kriza je već negativno uticala na cene energije i hrane i povećala budžetski deficit pri čemu su rashodi rasli brže od prihoda, posebno zbog energetske subvencija i socijalnih doprinosa i beneficija. Iako su BDP i doznake nastavljene u pozitivnom trendu, povećanje potrošnje domaćinstava zbog inflacije hrane i energije već se procenjuje na 9-18% za različite grupe prihoda, a trebalo bi da se poveća sa zimama, uz pritisak na cene energije u kombinaciji sa ograničenjima na strani snabdevanja (i kraćim lancima snabdevanja) koja dovode do mogućeg smanjenja opterećenja. Čini se da povećanje subvencija - kao što se dogodilo tokom pandemije COVID-19 - izlaže zabrinjavajuće trendove u kojima domaći pojačivači spoljnim šokovima narušavaju rast, prihode i rashode dok istovremeno vrše povećan pritisak na domaći dug. të ardhurave dhe shpenzimeve, teksa ushtrojnë presion në rritje mbi borxhin e brendshëm.

6. Dok se u Završnoj izjavi Misije Član IV za 2022. navodi da su snažniji fiskalni prihodi omogućili centralnim institucijama da ublaže uticaj šoka u pogledu uslova trgovine na domaćinstva i preduzeća, dok su takođe popunili svoje rezerve likvidnosti, niže prognoze rasta iz Svetske banke i OECD pozivaju na visok stepen opreza u 2023. Ključni društveno-ekonomski uticaji prikazani u tabeli ispod, zasnovani uglavnom na rezultatima u trećem kvartalu koje je izvestila Kosovska agencija za statistiku pružaju dokaze o uticaju rata u Ukrajini na Kosovo.

Ključne socijalno ekonomske varijable	
Varijabla uticaja	Uticaj iz godine u godinu
Energetska inflacija	Stopa inflacije za period jul 2021 - jul 2022. goriva i maziva za transportnu opremu iznosila je 44,1%, a čvrstih goriva, ogrevnog drveta i peleta 43,5%, ali ne uključuju cene električne energije. Za novembar 2021 - novembar 2022, čvrsta goriva, ogrevno drvo i pelet imali su stopu od 43,7%, dok su goriva i maziva za transportnu opremu bila niža od 21,3%.
Bruto domaći proizvod	Dok su rezultati BDP-a za Q1-Q3 pokazali otpornost, međunarodne finansijske institucije (MMF, SB) su prilagođavale (naniže) svoje projekcije rasta BDP kako je godina odmicala. Već u maju 2022. MMF je procenio da bi uticaj energije i hrane na kosovski uvoz mogao biti čak 5,5% BDP-a
Institucionalni prihodi	Ukupni opšti prihodi porasli su za 3,5% sa 673,9 miliona evra u trećem kvartalu 2021. na 697,5 miliona evra u trećem kvartalu 2022, pri čemu je MMF izvestio da su snažniji fiskalni prihodi omogućili centralnim institucijama da ublaže uticaj šoka u pogledu uslova trgovine na domaćinstva i firme, dok takođe dopunjavajući svoje rezerve likvidnosti.
Institucionalni troškovi	Ukupni opšti institucionalni rashodi porasli su za 16,9% sa 526,9 miliona evra u Q3 2021. na 615,9 miliona evra u Q3 2022. .
Kosovske subvencije	Ukupne kosovske subvencije porasle su za 233,9% sa 42,2 miliona evra u trećem kvartalu 2021. godine na 140,9 miliona evra u trećem kvartalu 2022. godine, uglavnom kao rezultat povećanja subvencija za električnu energiju i povećane potrošnje na socijalnu zaštitu. Evropska komisija dodelila je Kosovu 75 miliona evra za podršku ugroženim domaćinstvima i preduzećima tokom energetske krize u kratkom roku (1-3 godine).
Potrošnja za socijalnu zaštitu	Ukupna potrošnja za socijalnu zaštitu porasla je za 11,4% sa 134,7 miliona evra u Q3 2021. na 150,1 miliona evra u Q3 2022
Indeks uvoznih cena	U poređenju sa Q3 2021, uvozne cene su u Q3 2022 porasle u proseku za 17,5%.
Tokovi dotacija iz inostranstva	Doznake u trećem kvartalu 2022. iznosile su 349,1 milion evra, 13,6% više od 307,4 miliona evra u trećem kvartalu 2021. i više nego u svim prethodnim kvartalima.
Promene u troškovima života za domaćinstva	Kombinovani efekat rasta cena energije i hrane može se proceniti između 9,5% i 18% kućnog budžeta.

Trgovinski bilans	Trgovinski deficit je porastao sa 361,1 miliona evra u novembru 2021. na 401,4 miliona evra u julu 2022, što predstavlja povećanje od 11,2 odsto. Takođe, izvoz robe u novembru 2022. godine procenjen je na 73,9 miliona evra, dok je uvoz procenjen na 475,4 miliona evra, što je povećanje za 4,6% za izvoz i 10,1% za uvoz u odnosu na isti period 2021. godine. a uvoz sa EU povećan je za 32,3%, odnosno 7,8%.
Tokovi ODA	Iako još uvek nisu dostupni podaci o tokovima ODA za 2022. godinu, s obzirom na promenu namene ODA od strane razvojnih partnera za rešavanje ukrajinske krize koja se bavi sa preko 9 miliona izbeglica, ODA/OOF tokovi za ključne reforme za 2023. će verovatno doći pod sve većim pritiskom, utičući na reforme kao što su one navedene u Programu ekonomskih reformi (ERP).

7. Izgradnja konteksta ranjivosti i otpornosti navedenog u odeljku 2, odeljak 3 pruža sažet pregled izazova prenosa, ključnih faktora prenosa kao što su šokovi cena ili uticaj na devizne kurseve, kao i domaćih pojačivača. Spoljni faktori pojačavaju postojeće domaće snage, ranjivost i otpornost na promene u ekonomiji, što dovodi do epizoda ubrzanja i preokreta rasta. Domaći pojačivači su politike i postojeći strukturni atributi koji pojačavaju ili ublažavaju efekat koji promene u spoljašnjim uslovima mogu imati na obrascu rasta i akumulacije u društveno-ekonomskom sistemu Kosova. U mnogim slučajevima, ovi pojačivači deluju kao akceleratori promena (i pozitivnih i negativnih).

8. Odeljak 4 pruža duboko uranjanje u ključne podatke bitne za mapiranje uticaja i informisanje o napravljenim scenarijima i projekcijama za različite varijable. Oni pokrivaju - u vezi sa uobličavanjem društvenih uticaja - kvantifikaciju osnovnih prihoda domaćinstava, izvora prihoda domaćinstava i onoga što se zna o potrošnji domaćinstava od strane različitih grupa prihoda. Dok podaci i analiza uglavnom crpe iz Ankete o potrošnji domaćinstava iz 2017. godine, istraživanje primećuje da i COVID-19 i trenutna kriza čine da ta početna linija bude loša referentna tačka za ekstrapolaciju nalaza. Iako bi se pretpostavke mogle primeniti, realnost je da će ažuriranje Ankete o potrošnji domaćinstava 2023. godine biti od suštinskog značaja za potpuno razumevanje uticaja rata u Ukrajini i budućih energetske tranzicije na ugrožena domaćinstva.

9. Izveštaj takođe dokumentuje promene u cenama energije i hrane, promene u doznakama, uticaj na BDP i trgovinski bilans, promene u prihodima i rashodima i cenama roba i proizvoda. Analiza pruža osnovu za razvoj nekoliko ključnih strateških narativa predviđanja kao što je navedeno u odeljku 5, kao osnovu za razvoj pet varijabilnih projekcija kao što je navedeno u odeljku 6. Ove projekcije pokrivaju (i) inflaciju cena hrane (ii) inflaciju cena energije (iii) scenariji cena materijala (iv) scenariji rasta i fiskalni i (v) scenariji institucionalne potrošnje. Projekcije se zasnivaju na istorijskim trendovima i daju eksplicitne pretpostavke, kao što je sažeto prikazano u nastavku:

- ▶ **Scenario 1 (10-godišnji prosek):** Trenutni trend se nastavlja (inflacija), a institucije održavaju stabilnost (nastavlja se sa trendom u poslednjih 10 godina). Projekcija koristi prosečnu promenu cena od 2011.
- ▶ **Scenario 2 (promena cene 2021.):** Inflacija nastavlja da se pogoršava, recesija, kolaps institucionalne potrošnje (ubrzava se po stopi iz 2021. godine). Projekcija koristi promenu cena u odnosu na 2021. godinu.

- ▶ **Scenario 3 (prosek 2014-2018):** Povratak na predratne trendove u Ukrajini nakon pandemije COVID-19 (nastavlja se trend od prethodnih 5 godina pre COVID-a). Projekcija koristi prosek od 5 godina pre pandemije COVID-19 (2014-2018).

10. Projekcije naglašavaju nekoliko zabrinjavajućih trendova koji su se formirali već neko vreme, ali su pojačani i/ili ubrzani kao rezultat COVID-19 i ukrajinske krize. U većini slučajeva, desetogodišnji trend potvrđuje izazove rasta, rastuće doznake, povećanje domaćeg duga, povećanje troškova zaduživanja, inflaciju cena uvezene hrane i drugih roba zbog nedostatka domaćih proizvodnih kapaciteta, smanjenje bruto investicija u fiksni kapital i povećanje tereta kosovskih subvencija i troškova socijalne zaštite/socijalne pomoći. Buduće upravljanje prihodima i rashodima će imati koristi od povećanja javnih investicija i efikasnosti javnih finansija (operativnih i alokativnih/namenskih) uz koherentan pristup finansiranju razvoja. Nedovoljno ulaganje u digitalnu ekonomiju u nastajanju, u prioritetima Agende 2030, istraživanje, razvoj i inovacije, kao i nedostatak produblivanja i finansijskog i tržišta kapitala, ometaju i otpornost i rezultate rasta. Ovi trendovi omogućavaju da se izvuku sledeći opšti zaključci:

- ▶ **Ažurirani podaci o stopama siromaštva i uticaju inflacije na domaćinstva trebalo bi da budu centralni za buduće političke odluke:** Nalazi pokazuju da su više uvozne cene hrane i energije dovele do povećanja inflacije, negativno utičući na stvarni raspoloživi prihod domaćinstava i utičući na obrasce potrošnje i nivoi štednje. S obzirom na rizike od dekarbonizacije povećanih troškova energije kada inflacija narušava uštede i vrednosti prihoda, balansiranje budućih tranzicija kako bi se zaštitili oni koji su zaostali zahteva jasnoću o tome kako da ih efikasno ciljate.
- ▶ **Buduće projekcije rasta, fiskalnog rasta i duga bi se činile nerealnim: MMF predviđa da polovina zemalja Evrozone ide ka recesiji kao rezultat energetske krize, a imajući u vidu potrebu za borbom protiv inflacije, pooštavanje finansijskih uslova je postavljeno za nastaviti do 2023. i dalje. Čak i ako Kosovo prati kontra-ciklični investicioni ciklus, s obzirom na povećanu socijalnu i smanjenu kapitalnu potrošnju, povećana potrošnja se može održati samo povećanjem nivoa duga (čak i ako ostanu ispod trenutne zakonske granice od 30% BDP-a) i vođenjem većeg budžeta i fiskalni deficiti. Dobici u formalizaciji i povećana naplata poreza će takođe stvoriti silazni pritisak na preduzeća, u vreme povećane potrošnje energije i cena robe.**
- ▶ **Kapitalna potrošnja za javne investicije i privatne aktivnosti mora da se poveća:** Da bi se uspešno pregovarali o energetskim i drugim normativnim tranzicijama (digitalna ekonomija, Agenda 2030, itd.) i da bi se prevazišla zamka srednjih prihoda, kapitalna potrošnja će morati da povećanje, kao i mobilizacija privatnog kapitala. Nedostaci u fizičkoj i društvenoj infrastrukturi i dalje su značajni, ograničavajući direktne strane investicije. S obzirom da će finansiranje EU za Zelenu agendu činiti samo deo nove mešavine tokova, biće potrebni novi kombinovani finansijski instrumenti i instrumenti održivog finansiranja. Mnogi od njih će zahtevati da se nova zelena taksonomija EU usvoji zajedno sa standardima za zelene i klimatske obveznice. Ubrzavanje finansiranja za kritične tranzicije takođe će zahtevati primenu novih finansijskih instrumenata. Trebalo bi istražiti nove dužničke instrumente - kao što su državni instrumenti potencijalnog duga (SCDI) i garanti povezani sa državnim BDP-om.

- ▶ **Samo dobar ciklus može da izbegne pogoršanje budućih dugova:** S obzirom na pogoršanje ekonomskih uslova u Evropi, uz koje je Kosovo ograničeno u upravljanju ključnim oblastima svoje privrede kao rezultat svog statusa, stope povraćaja javnih investicija moraju značajno da se poboljšaju, a novi tokovi biće potrebne investicije uporedo sa ubrzanim reformama. Za rešavanje energetske nesigurnosti, pouzdanije i zelenije snabdevanje električnom energijom ima potencijal da smanji fiskalne i poslovne troškove, istovremeno omogućavajući doprinos Kosova dekarbonizovanoj budućnosti koja je sada neophodna za evropsku integraciju. Ovo ne samo da znači da programi za ublažavanje uticaja rastućih troškova energije moraju biti privremeni i ciljani, već to takođe znači da centralne institucije treba da izbalansiraju rešavanje kratkoročnih pitanja dok i dalje ulažu u neophodne dugoročne tranzicije. Mada će novi zakon koji reguliše plate u javnom sektoru (koji će početi da se primenjuje 2023. godine) samo neznatno povećati troškove zarada, povećanjem socijalnih i energetske subvencija, drugim potencijalnim obavezama i nižim rezultatima rasta mora se upravljati kroz politiku povećanih investicija, povezanih sa boljim planiranjem investicija i povećanom apsorpcijom.

11. Uticaj ukrajinske krize samo izlaže ranjivost Kosova i Evrope šokovima u pogledu energetske i prehrambene bezbednosti, iako se primećuju promene u strukturi trgovine. Dok uticaj na doznake i BDP tek treba da se oseti u potpunosti (očekuje se ekonomski pad širom Evrope), uticaj na mikro, mala i srednja preduzeća najsiromašnijih domaćinstava već je bio veliki, ali može samo da se poveća. S obzirom na to da su institucije već izdvojile 100 miliona evra za nadoknadu povećanja troškova energije najsiromašnijim domaćinstvima, kao što je pokazano gore naglašenim povećanjem subvencija, trošak minimiziranja ljudskih i poslovnih troškova može dovesti samo do većeg zaduživanja i budžeta rashoda. prilagođavanje koje institucije radije ne bi izvršile u tranziciji iz COVID-19². U oktobru 2022. godine, EU se takođe obavezala da će obezbediti direktnu budžetsku podršku od 75 miliona evra za smanjenje uticaja povišenih cena energije na Kosovo, fokusirajući se na ugrožena i ranjiva preduzeća i domaćinstva.

12. Uticaj rata u Ukrajini neće biti u potpunosti poznat još nekoliko godina, a zima 2022/2023 će verovatno biti jedna od najizazovnijih do sada. Gubici BDP-a (kao što je već primetilo nekoliko finansijskih institucija koje su smanjile projekcije rasta tokom godine), povećane potrebe za potrošnjom za energiju i subvencije za hranu i socijalna zaštita bi lako mogli da budu na sličnom redu veličine sa resursima potrebnim za borbu protiv socio-ekonomskog uticaja pandemije COVID-19. Međunarodne finansijske institucije, EU i bilateralni partneri će morati da nastave da pružaju i fiskalnu podršku i podsticaje kako bi osigurali sprovođenje Zelene agende, tokom perioda u kojem Kosovo mora pažljivo da prođe kroz nekoliko prekretnica/raskrsnica, ka živahnijem, inkluzivnijem i više dekarbonizovanom rastu u budućnosti³.

² Institut Gap izveštava da je „Kosovo izdvojilo 100 miliona evra za podršku građanima, uglavnom jednokratnim isplata od po 100 evra za sve zaposlene, penzionere i studente. Centralne institucije su subvencionisale električnu energiju sa preko 120 miliona evra, kako bi pružile pomoć građanima, posebno onima kojima je to najpotrebnije; izdvojena sredstva za povećanje državnih rezervi; pojačane subvencije za ključne poljoprivredne kulture i uvedene subvencije akciza na ulje za poljoprivrednike.

Pogledajte: https://www.institutigap.org/documents/20407_Impact%20of%20the%20war%20in%20Ukraine%20on%20Kosovo%20Economy.pdf

³ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_6422

1

UVOD

13. Nakon društveno-ekonomskog preokreta izazvanog pandemijom COVID-19, u februaru 2022. izbio je rat u Ukrajini, izazvavši nove šokove širom sveta, širom Evrope i Zapadnog Balkana. Dok je rani uticaj rata prvobitno bio lokalizovan na neposredne susede Ukrajine - sa oko 8 miliona izbeglica koje su otišle iz Ukrajine u druge evropske zemlje od 10. januara 2023 - rat je doveo do velikog raskola u međunarodnim poslovima, spoljnoj politici, bezbednosti i trgovini politika. Rat je takođe imao dubok uticaj na inflaciju, kao i na vojnu potrošnju i javni dug.

14. Rat u Ukrajini je izbio u vreme kada su globalne cene energije već rasle, a centralne banke su pospešile zaoštavanje tržišta kapitala kako bi neutralisale inflaciju izazvanu naletom kvantitativnog popuštanja, kako bi se izborile sa pandemijom COVID-19. Za Kosovo, kao i ostatak zapadnog Balkana, direktni, indirektni i izazvani uticaji su se prelili van ekonomskog domena, što je dovelo do povećanja tenzija sa Srbijom.

15. Na socio-ekonomskom planu, uticaj povišenih cena nafte i hrane, između ostalih faktora, imao je štetan uticaj na troškove života, posebno pogađajući najsiromašniji kvintil stanovništva. Dok su fiskalni položaj i doznake centralnih institucija ostali živahni, rat u Ukrajini doveo je do duboke energetske krize u Evropi na početku onoga što je trebalo da bude Zeleni dogovor EU i veliki novi podsticaj da se osigura Pariski klimatski sporazum. Iako su evropske zemlje često izvoznici energije leti, zimi kada se krajnja potrošnja značajno povećava, tržišni viškovi se urušavaju i troškovi za potrošače se značajno povećavaju, u slučaju 2022. godine. Dok su cene hrane povećane različitim faktorima, uticaj rastućih troškova energije snažno pogađa svaku industriju i tržište, u vreme kada se Kosovo upravo oporavilo od pandemije i rast je nadoknadio više od gubitaka povezanih sa pandemijom u 2020. Odgovor javnosti je bio povećanje ciljanih subvencija i sklapanje novih ugovora o energetici i hrani, i dok ovo istraživanje naglašava uticaj ukrajinske krize na Kosovo, pred nama je duga zima.

OBJAŠNJENJE I PRISTUP U VEZI SA ISTRAŽIVANJEM

16. S obzirom da se istraživanje fokusira na kvantifikaciju različitih uticaja rata u Ukrajini na socio-ekonomsko blagostanje ljudi na Kosovu, osnovna premisa za metod procene je da dok su šokovi egzogeni (iako su naglašeni pre- postojeće ranjivosti) imaju i značajne domaće pojačivače; u tome, oni su pogoršani domaćim faktorima, s obzirom na nedostatak otpornosti na energetske i prehrambene šokove posebno. U pogledu postavljanja polaznih linija, period pre rata u Ukrajini (31. decembar 2021.) izabran je kao osnova za procenu odstupanja od trenda.

17. Veliki broj potencijalnih faktora prenosa (videti tabelu 1 u nastavku) - postavljenih u odnosu na verovatnoću da će se rizici realizovati - naglašava važnost identifikovanja faktora - i interakcije između faktora - verovatno da utiču na Kosovo. Na primer, u vreme kada se globalna zvanična razvojna pomoć (ODA) i humanitarna pomoć ponovo nameću da odgovori na uticaje ukrajinske krize, dostupnost finansiranja tekuće reforme poput onih koje se odnose na Agendu

2030 verovatno će biti negativno uticati. Ovo ostavlja kosovske institucije izloženima nego ranije, jer se snalaze u novim i složenim društvenim i ekonomskim izazovima, uključujući nove runde energetske subvencija kao zamenu za povećane troškove života među najsiromašnijim članovima društva. Uticaj na militarizaciju, polarizaciju i nova strateška usklađivanja na zapadnom Balkanu, uključujući između nedržavnih aktera, doznaka i drugih faktora mora biti pažljivo mapiran u 2023. godini i dalje.

18. Dok raspon faktora prenosa, kanala i domaćih pojačivača prikazan u tabeli 1 u nastavku pokazuje složenu međusobnu interakciju između faktora (tj. povišene cene energije mogu povećati troškove subvencija istiskujući druge važne društvene potrošnje itd.), kao rezultat ova podrška treba da se prevede u praktične i delotvorne preporuke, ova procena balansira složenost i jednostavnost. Ako je analiza previše složena i akademska, imaće ograničenu primenu u stvarnom svetu. Međutim, ako se uzme previše generalizovan (pojednostavljen) pristup, rezultati istraživanja neće biti dovoljno specifični da bi sugerisali odgovore institucionalne politike. Imajući u vidu lekcije naučene iz upravljanja pandemijom COVID-19 od strane kosovskih institucija, neophodna je unapred priprema tako što će se unapred pozicionirati resursi za zaštitu ugroženih sa nižim prihodima i preduzeća od oštre zime koja je pred nama.

CILJ I OPSEG ISTRAŽIVANJA

19. Cilj je da se preduzme procena uticaja rata u Ukrajini na Kosovu zasnovana na dokazima, na osnovu relevantnih izvora podataka, da se razdvoje implikacije podrške politici i opcije koje su dostupne vlastima i razvojnim partnerima. Ova procena se fokusirala na kvantifikaciju uticaja krize na rastuće cene goriva, energije i hrane, **promene u ekonomskim rezultatima i tokovima doznaka, potrošnju i ranjivost domaćinstava, trgovinski bilans i fiskalne troškove,** i u meri u kojoj je to moguće na uticaj na tokove ODA.

METODOLOGIJA I OGRANIČENJA

20. U idealnom slučaju, makroekonomsko modeliranje bi se moglo preduzeti na osnovu modela opšte ravnoteže („General Equilibrium” - GE) kako bi se obuhvatila struktura ekonomije i bihevioralni odgovor agenata (firme, domaćinstva, institucije), od primene date politike (npr. uvozne tarife ili oporezivanje). Međutim, između ostalih faktora, ograničenja podataka predstavljaju problem u uspostavljanju robusnog GE modela iz kojeg se može izvući analiza⁴.

21. Pristup usvojen je stoga bio da se prikupe svi podaci za ključne varijable od Centralne banke Kosova (CBK), Agencije za statistiku Kosova (KAS) i Ministarstva finansija, rada i transfera (MFLT) za period pre- 31. decembra 2021. do kraja 2. kvartala i kada je dostupno 3. kvartala, kao osnova za dokumentovanje trendova u performansama varijabli. Podaci, zajedno sa drugim dijagnostičkim radom, omogućili su dokumentovanje primarnih kanala prenosa, faktora i domaćih pojačivača, uključujući ovde i procenu prethodnih i predloženih odgovora institucionalne politike.

⁴ Upotreba GE modela je ograničena kada podaci nisu dostupni ili kada se ne primenjuju sledeće pretpostavke: (i) postoji savršena konkurencija kako na tržištu robe tako i na tržištu faktora (ii) ukusi i navike potrošača su dati i konstantni (iii) prihodi potrošača su dati i konstantni i (iv) kada su faktori proizvodnje savršeno mobilni između različitih zanimanja i mesta (v) postoje konstantni prinosi na obim (vi) sve firme rade pod identičnim uslovima troškova (vii) sve jedinice proizvodnog preduzeća usluge su homogene (viii) nema promena u tehnici proizvodnje i (ix) postoji puna zaposlenost radne snage i drugih resursa.

22. Direktni uticaji kao rezultat rata u Ukrajini (tj. povećanje cena hrane, rizik i uticaj sekundarnih sankcija itd.) su dokumentovani i kvantifikovani u meri u kojoj je to moguće, koristeći primarne faktore prenosa i kanale kao tačke ispitivanja. Indirektni uticaji (tj. trgovinska ograničenja, šira inflacija cena robe i ograničenja u lancu snabdevanja itd.), uključujući uticaj lokalnih industrija koje kupuju robu i usluge, dokumentuju se tamo gde su podaci dostupni. Indukovani uticaji su odgovor kosovskih institucija na početnu promenu (direktan efekat) do koje dolazi kroz ponovnu potrošnju ili preraspodelu budžeta. Na primer, to mogu biti promene u oporezivanju i subvencijama, jer kriza može da ima uticaj na ODA i programe javnog blagostanja, utičući na stope siromaštva, kao i da imaju širi uticaj (veze prema nazad i prema napred) sa određenim sektorima i populacijama.

23. Istraživanje je takođe uzelo podatke iz 2017. godine iz Studije merenja životnog standarda (LSMS) i procenilo je verovatni uticaj na prihode domaćinstava, između ostalih faktora. Ishod je hibridni dijagnostički pristup koji nije GE/PE model sam po sebi, iako su uticaji modelirani, a trendovi dokumentovani. Rezultati su predstavljeni u odeljcima 3, 4 i 5 u nastavku, pri čemu odeljak 6 pruža strateško predviđanje, skeniranje horizonta i scenarije, a odeljak 7 pruža preporuke kosovskim institucijama o verovatnim uticajima i šta će trebati da se uradi da bi se upravljalo i ublažilo u slučaju najgore varijante scenarija.

2

POSTOJEĆA RANJIVOST I OTPORNOST

Ekonomске implikacije rata u Ukrajini rizikuju dalje potkopavanje inkluzivnog rasta i socijalne jednakosti i povećavaju pritisak na sistem socijalne zaštite koji treba ojačati. Podsticanje socijalne inkluzije i borba protiv siromaštva su takođe ključne vrednosti multilateralne agende EU, i stoga je potrebno identifikovati rešenja zasnovana na socijalnom tržištu za one koji su zaostali. Uprkos značajnom povećanju potrošnje na socijalnu zaštitu u 2022. godini (iako je potrošnja za socijalnu zaštitu i dalje niska prema standardima EU), usmeravanje izdvajanja na korisnike treba poboljšati kako bi se smanjio rizik od rastuće nejednakosti. Iako će reforma sistema socijalne zaštite zahtevati značajne napore, povećanje subvencija i potrošnje kako se navodi kao rezultat energetske nesigurnosti opravdava veći fokus na inkluzivniji rast i dalji razvoj politike zapošljavanja i tržišta rada, kao i ujednačavanje penzionog sistema.

24. Važan izvor postojeće ranjivosti je veliko oslanjanje na evropske ekonomije i ograničenja diskrecionih makroekonomskih (posebno monetarnih/deviznih) politika. Status Kosova i njegove posledice - ne samo odsustvo kreditnog rejtinga - su faktori koji koče nastanak jake ekonomije. Dok poboljšanje povezanosti unutar zapadnog Balkana, kao i između zapadnog Balkana i EU, može pomoći u pokretanju rasta i zapošljavanja, suočavanje sa uticajem COVID-19, praćenim oporavkom i sada suočavanjem sa inflacijom hrane i energije, podriva kapitalna potrošnja za podršku daljoj integraciji. Kao rezultat toga, u proteklih 25 godina, prihod po glavi stanovnika na Kosovu je porastao za više od 900 % sa oko 400 USD u 1995. na preko 4.000 USD u 2022. Uprkos ovom napretku, dohodak po glavi stanovnika je i dalje samo 12 % prosečne zemlje članice EU ili 20% aspiracionih sličnih zemalja⁵.

25. Što se tiče uticaja faktora transmisije navedenih u Tabeli 1, uključujući sankcije, inflaciju, depresijaciju evra i promenu trgovinskog konteksta, postoji potencijal za izazove društvenoj koheziji i protivtužbi na društveni ugovor, kao i rizik od krhkost i potencijal za nasilje. Svetska banka je 2019. identifikovala tri glavna rizika vezana za otpornost, kako sledi:

- ▶ Ekonomska i politička obespravljenost, posebno među mladima;
- ▶ Nerešena pitanja sa Srbijom i međunacionalni odnosi; i
- ▶ Motivi i akcije različitih političkih aktera koji kapitalizuju strukturalne pokretače krhkosti.

26. Prema Svetskoj banci, stopa siromaštva na Kosovu (izmerena od 5,5 USD/dan, 2011 PPP) smanjena je sa 21,6% u 2017. na procenjenih 16,7% u 2020. godini, zahvaljujući održivom pozitivnom ekonomskom učinku (rast u proseku 3,4% godišnje u periodu 2012-2017). Analiza pokretača siromaštva između 2012. i 2017. godine sugerise da je povećanje zarada značajno doprinelo smanjenju od 6 procentnih poena tokom perioda od kada je rad primarni izvor prihoda za osobe sa nižim primanjima. Prema „Strategiji za sprečavanje i borbu protiv neformalne ekonomije, pranja novca, finansiranja terorizma i finansijskog kriminala 2019-2023“, procenjeno

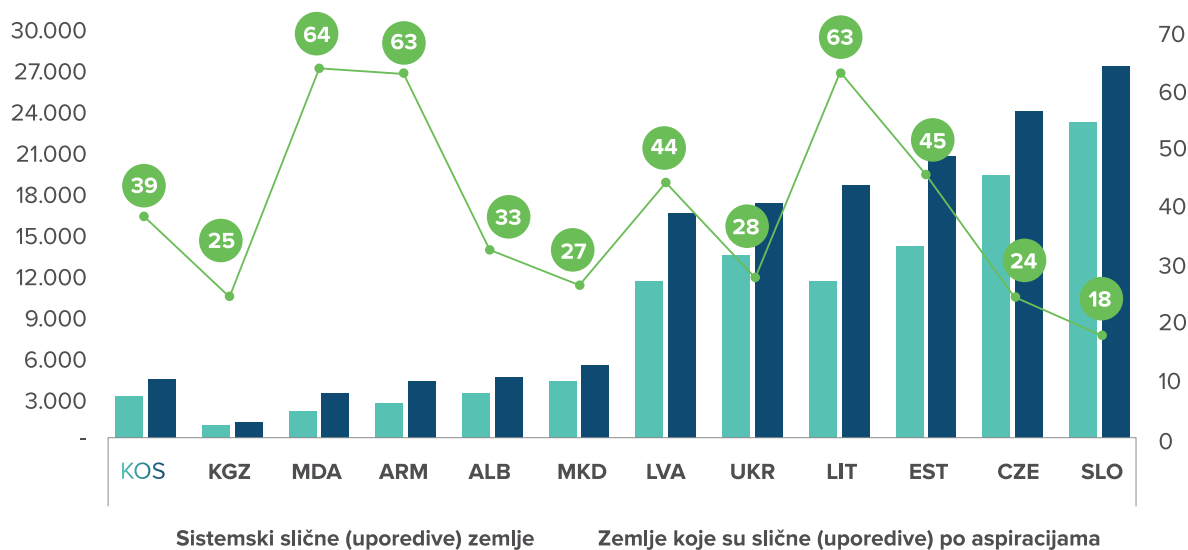
⁵ <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/publication/kosovo-cem>

je da neformalna ekonomija na Kosovu iznosi 31,7% u 2017. godini (kasnije nije više rađena procena)⁶. Sa jednom od najviših stopa neformalnosti u Evropi, veličina sive i neformalne ekonomije svakako utiče na institucionalne prihode, ali i na socijalnu zaštitu. Dalje, imajući u vidu da je učešće radne snage i dalje hronično nisko i iznosi 40,6% radno sposobnog stanovništva u Q3 2021 i da su se siromaštvo i nezaposlenost povećali kao rezultat COVID-19 i ekonomskog zatvaranja i blokade⁷, istorijski visoki inflatorni pritisci su gotovo sigurno povećali stope siromaštva i smanjene mogućnosti zapošljavanja. Ovi faktori utiču na političke implikacije nalaza predstavljenih u ovom izveštaju.

27. Prema podacima Svetske banke, dohodak Kosova po glavi stanovnika je samo 12% prosečne članice EU ili 20% aspiracionih kolega (Letonija, Estonija, Litvanija, Češka Republika i Slovenija), trenutna kriza rizikuje nedavni napredak u poboljšanju ljudi koji izlaze iz siromaštva i povećavaju prihode ka takozvanim aspiracionim partnerima (vidi grafikon 1 u nastavku). Rešavanje rasta, prihoda i nezaposlenosti zahteva ulaganje u produktivnost preduzeća i farmi, ljudski kapital, izvoz, konkurenciju i investicije i makroekonomsku stabilnost i zdravo upravljanje. Uticaj trenutne krize negativno utiče na mnoge od ovih oblasti.

GRAFIKON 1. JAZ U PRIHODIMA IZMEĐU KOSOVA I ASPIRACIONIH ČLANICA EU

BDP po glavi stanovnika (per capita), 2009-19, US\$, procenat

28. Izvlačenje pouka iz plana odgovora institucija na COVID-19 je važno, imajući u vidu da energetska kriza može samo da se pogorša (posebno imajući u vidu zastarelu infrastrukturu za proizvodnju električne energije), pa čak i ako inflacija cena opadne za hranu i druge osnovne životne namirnice, cena energija će uticati na celokupnu ekonomiju, a posebno na kupovnu sposobnost i navike siromašnijih delova društva. Različiti kanali prenosa, faktori i domaći pojačivači koji su razrađeni u nastavku pružaju uvid u to kako se ovi uticaji prenose u praksi.

⁶ <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/0211B611-A5EB-45F5-BE19-45A408D1DFA8.pdf>

⁷ https://databankfiles.worldbank.org/data/download/poverty/95142451-550D-4C1B-A389-26FD74C6B018QA-2019/Global_POV-EQ_XKX.pdf

3

KANALI PRENOSA, FAKTORI I ELEMENTI POVEĆANJA

29. Dok su rezultati procene (tj. uticaj na inflaciju cena na prihode itd.) detaljno dati u Odeljku 4, ovaj odeljak dokumentuje primarne kanale prenosa, faktore i domaće pojačivače na Kosovu, koji su rezultat rata u Ukrajini. Ova analiza, dakle, identifikuje primarne faktore koji utiču na socio-ekonomiju, puteve kako ovi faktori utiču na socio-ekonomiju, ali i kakav uticaj imaju na domaću privredu, i zašto taj uticaj izlaže Kosovo na način na koji to čini. S obzirom na to da ovaj odeljak uključuje pregled odgovora institucionalne politike na rešavanje socio-ekonomskih pretnji i rizika (tj. povećanje potrošnje na socijalnu zaštitu i subvencije), on takođe pruža bolji uvid u to kako ovi faktori utiču na najugroženije elemente društva.

FAKTORI, KANALI I ELEMENTI POVEĆANJA

30. Ova sveobuhvatna analiza ne samo da se odnosi na nove pretnje i rizike, već takođe pruža koristan uvid u programske odgovore i opšte preporuke za angažovanje, za svaki faktor. Iako kosovske institucije mogu učiniti vrlo malo da utiču na globalne cene energije i hrane, one mogu poboljšati ex-ante analizu rastućih troškova, uključujući ulaganje u mere ublažavanja kako bi se otklonila patnja onih koji su izloženi određenom faktoru. Izvučene pouke iz odgovora na COVID-19, gde se, definisanjem intervencija koje su ciljale na one koji su najugroženiji, lekcije mogu naučiti i primeniti na konačne preporuke. Međutim, u pogledu definicija pojmova i načina na koji se tumači tabela 1 u nastavku, treba napomenuti sledeće:

- ▶ **Faktori prenosa (transmisije):** Transmisioni faktori su jasno definisane varijable kao što su kamatne stope, globalne cene energije i hrane, vrednost doznaka, trošak kredita i faktori kao što je politička usklađenost sa trgovinskim partnerima, između ostalih faktora.
- ▶ **Kanali prenosa (transmisije):** Kanali prenosa su proces kroz koji različiti faktori utiču na privredu uopšte, a posebno na cenu ili nivo zaposlenosti. Mehanizam prenosa se može okarakterisati dugim, promenljivim i neizvesnim vremenskim kašnjenjima i stoga je često teško predvideti precizan efekat određenog faktora na socio-ekonomiju, sigurnost hrane ili socijalnu koheziju, na primer, ili izolovati određeni faktor kao što je npr. kao inflacija, koja može imati višestruke uticaje, uključujući demografske i rodne grupe. Kanal prenosa opisuje kako neki faktor utiče na domaće okruženje.
- ▶ **Domaći elementi povećanja (pojačivači):** Spoljni faktori pojačavaju postojeće domaće snage, ranjivosti i otpornost na promene u ekonomiji, što dovodi do epizoda ubrzanja i preokreta rasta. Domaći pojačivači su politike i postojeći strukturni atributi (tj. zavisnost od trgovine, geoprostorni, demografski i faktori isključenja polova, itd.) koji pojačavaju ili ublažavaju efekat koji promene u spoljnim uslovima mogu imati na obrasce rasta i akumulacije u društveno-ekonomskom sistemu Kosova.

dependencies, geospatial, demographic and gender exclusion factors, etc.) that amplify or mitigate the effect that shifts in external conditions may have on growth and accumulation patterns in the Kosovo socio-economic system.

TABELA 1: UTICAJ RATA U UKRAJINI NA KOSOVO

Faktor i opis	Kanali prenosa	Domaći pojačivači
<p>Sankcije: Uvozna i izvozna ograničenja za Rusiju, dodajući merama u vezi sa Krimom od 2014.</p>	<p>Trgovina između Kosova i Rusije je ograničena i kao rezultat toga, direktan uticaj sankcija je bio mali. Međutim, embargo EU na rusku naftu u februaru 2022. godine uticao je na energetska bezbednost i snabdevanje zajedno sa sankcijama EU na tehnologiju, naftu i energiju, transport i avijaciju.</p>	<p>Glavni uticaj ukrajinske krize i povezanih sankcija bilo je učvršćivanje istorijskih geopolitičkih pozicija. Prema MMF-u, dok su direktni trgovinski i finansijski kanali sa ratom pogođenim zemljama zanemarljivi, uticaj povećanja međunarodnih cena hrane i energije na kosovski uvoz mogao bi da bude čak 5,5 odsto BDP-a.</p>
<p>Inflacija cena energije: Uticaj krize i sankcija doveo je do velikog skoka globalnih cena energije.</p>	<p>Ruski izvoz sirove nafte i naftnih proizvoda u Evropu, SAD, Japan i Koreju pao je za skoro 2,2 mb/dan od početka rata. Globalne preopterećene zalihe su se smanjile, u Evropi je primenjeno manje goriva, a rastuća potražnja tokom zime će dovesti do novih rekordnih cena električne energije u Evropi. To je dovelo do većeg računa za uvoz električne energije.</p>	<p>Kosovski energetska sektor je razvijen da proizvodi osnovnu električnu energiju iz lignita, i oslanjajući se na 2 primarne elektrane koje su zastarele i nefleksibilne. U svojoj ambiciji da diversifikuje proizvodnju energije, Kosovo ima za cilj da ima 32% svoje potrošnje energije iz obnovljivih izvora, ali trenutno nema kapacitet baterije za skladištenje solarne energije ili energije koju generiše vetar. Dok je proizvodnja energije konvencionalno dovoljna da pokrije potražnju, zbog planova zastarelosti i nedostatka skladišta, Kosovo ne može da postigne maksimalnu pokrivenost opterećenja u zimskim mesecima i stoga se oslanja na uvoz da bi zadovoljila domaću potražnju.</p> <p>U februaru 2022. godine, Regulatorna kancelarija za energetiku (ERO) povećala je cene električne energije za potrošače sa prosečnom potrošnjom električne energije iznad 800 kWh mesečno sa 2,89 evra na 5,9 evra (preko 100 odsto povećanje) i sa 6,75 evra na 12,52 evra za visoku dnevnu tarifu. Dana 29. avgusta 2022. godine, Kosovska kompanija za snabdevanje električnom energijom (KESCO) je podnela novi zahtev RKE tražeći da podigne cene koji je odbijen. Drugi zahtev je podnet 5. decembra 2022. godine, a ishod je još uvek neizvestan. Stopa inflacije za period jul 2021 - jul 2022. godine za goriva i maziva za transportnu opremu iznosila je 44,1%. Za novembar 2021 - novembar 2022. stopa inflacije goriva i maziva za transportnu opremu bila je niža za 21,3%. Kako domaći potrošači dominiraju potražnjom, posebno zimi, dodatni troškovi će uticati na grupe sa nižim prihodima.</p>

		Možda će postojati potreba za većim uvozom sa tržišta HUPKS, čije će cene biti odražene u predstojećem pregledu cena zakazanom za februar. Institucije su izdvojile 100 miliona evra da bi ublažile uticaj viših cena energije za ljude, mada će to verovatno morati da se poveća/proširi. U oktobru 2022. godine, EU se obavezala da će obezbediti dodatnih 75 miliona evra budžetske podrške za smanjenje uticaja povišenih cena energije na Kosovo, fokusirajući se na ugrožena preduzeća i domaćinstva. Porast cena energije na Kosovu kao rezultat rata u Ukrajini povećao je hitnost ulaganja u održivu domaću proizvodnju energije i smanjenje zavisnosti od skupog uvoza.
Inflacija cena hrane: Poremećaj izvoza ječma, kukuruza, pšenice i suncokretovog ulja iz Rusije (veći poljoprivredni proizvođači na globalnom tržištu).	Prenos cena preko globalnih tržišta prehrambenih proizvoda. Ograničenja izvoza/protekcioniističke mere u drugim zemljama proizvođačima. Povećani izvori iz zemalja van Rusije i Ukrajine.	Kosovske vlasti su već počele da se bave rastom globalnih cena hrane krajem 2021. Stopa inflacije za period od jula 2021. do jula 2022. iznosila je 14,2%, iako su poskupljenja određenih proizvoda znatno premašila ovaj nivo. Jestiva ulja su poskupela za 54,1 odsto, hleb i žitarice (32,1 odsto), mleko, sir i jaja (26,3 odsto), šećer, čokolada i slatkiši (19,1 odsto) i kafa i čaj (16,8 odsto). Za novembar 2021 - novembar 2022. godišnja stopa inflacije iznosila je 11,6%, što je izuzetno, ali i dalje niže od letnjih vrhunaca. Ovo se uglavnom objašnjava jestivim uljima i mastima (34,4%); mleko, sir i jaja (24,7%); hleb i žitarice (21,9%); meso (21,2%); šećer, džem, med, čokolada i slatkiši (18,3%); i sosovi, začini, so, hrana za bebe itd. (17,2%). Institucije su odgovorile povećanim subvencijama za poljoprivredne inpute, bonusima na plate i privremenim povećanjem penzija i socijalnih transfera. Pored toga, u toku je diskusija o mogućnosti da se dozvoli privremeno povlačenje (do 30%) iz Kosovskog fonda za penzionu štednju (KPST).
Rizici u vezi sa valutom/deviznim kursom: € je izgubio 20% u odnosu na dolar od početka 2022. i trguje se blizu pariteta.	Kosovo je ranjivo na uveznu inflaciju kao rezultat depresijacije valute, što je jedan od posledica „evroizacije“ privrede. Više stope utiču na nivo duga i troškove kredita. Međutim, evroizacija finansijskog sistema može se posmatrati i kao opšti izvor finansijske stabilnosti.	Depresijacija valute će narušiti prihode grupa sa srednjim i nižim prihodima, istovremeno povećavajući troškove energije, hrane, roba i usluga, podižući troškove života i smanjujući štednju. Između ostalih faktora, depresijacija je dovela do smanjenja realne vrednosti minimalne zarade, što je dovelo do institucionalne diskusije o povećanju minimalne zarade za blizu 50%, ali nije istovremeno povećalo penzije..
Sužavanje evropskog kapitala: Teži finansijski uslovi u Evropi mi mogli	Kako se globalna tržišta kapitala zaoštavaju kako bi se pozabavila istorijski visokim kamatnim stopama, cena zaduživanja će se povećati i uticati na mnoge rastuće industrije Kosova	Povećanje kamatnih stopa EU moglo bi da dovede do viših domaćih kamatnih stopa, stvarajući ranjivost za sektore koji su se snažno proširili, uključujući građevinarstvo.

<p>Kreditni rejtinzi: Zbog statusa Kosova, mogućnost dobijanja kreditnog rejtinga je otežana, podrivajući razvoj finansijskih tržišta.</p>	<p>Smanjuje likvidnost tržišta i negativno utiče na domaće tržište duga, kao i na mogućnost međunarodnog zaduživanja sa tržišta kapitala</p>	<p>Prethodno postojeće ograničenje na koje rat u Ukrajini ne utiče, ali to utiče na funkcionisanje tržišta kapitala, portfelja i drugih priliva stranih investicija.</p>
<p>Zvanična razvojna pomoć: Bruto ODA je vrednovana na 556.7 miliona US\$ u 2020.</p>	<p>ODA podržava reforme politike, ekonomsku i socijalnu infrastrukturu, oslobađajući fiskalni prostor i podržavajući smanjenje siromaštva i ciljeve održivog razvoja. ODA prenamena za rešavanje ukrajinskih izbeglica.</p>	<p>Iako podaci o obavezama ODA za 2022. još nisu dostupni, u odnosu na BDP od 9 milijardi američkih dolara u 2021. godini, bruto ODA je činio oko 6,1% BDP-a. Promena namene pomoći EU u odgovoru na energetska krizu i preusmeravanje ukupnih resursa ODA kako bi se odgovorilo na potrebe ljudi raseljenih tokom rata, zajedno sa povećanom potrošnjom za odbranu, verovatno će dovesti do promene fokusa i alokacije ODA.</p>
<p>Doznake/transferi od migranata: Novčane doznake iz velike kosovske dijaspe su ostale velike sa ciframa u avgustu 2022. godine koje su dostigle najviši nivo od 131,6 miliona evra u istoriji, u odnosu na 110,2 miliona evra u avgustu 2021. i 91,6 miliona evra u avgustu 2020, dok je septembar 2022. ponovo bio nešto niži na 102,6 miliona evra.</p>	<p>Doznake iz inostranstva utiču na devizne rezerve Kosova i obezbeđuju direktan finansijski tok domaćinstvima za podršku troškova života.</p>	<p>Većina domaćinstava ostaje zavisna od tokova doznaka, iako je većina migranata u zemljama EU, neposredni uticaj rata u Ukrajini verovatno će imati ograničen uticaj na obim tokova doznaka, koji su već bili otporni na krizu izazvanu pandemijom COVID-19. Međutim, 30% kosovske dijaspe živi u Nemačkoj, a ukoliko Nemačka doživi ekonomski pad kao rezultat povećanja cena energije i ograničenja na strani ponude, doznake bi mogle biti pogođene 2023..</p>
<p>Dug (Cena kreditiranja): Globalno pooštavanje kredita od strane svih glavnih centralnih banaka radi kontrole inflacije</p>	<p>Rastuća inflacija povećava troškove zaduživanja, pogoršavajući dostupnost duga.</p>	<p>Dok je javni dug usidren ispod fiskalnog pravila od 40% BDP-a, osim ako se poreska osnovica ne proširi, fiskalna transparentnost se ojača i baza investitora proširi, broj javnog duga raste zajedno sa povećanim troškovima zaduživanja.</p>
<p>Geopolitički rizici: Eskalacija tenzija.</p>		<p>Geopolitički rizici su globalno ubrzani kao rezultat rata u Ukrajini sa širim implikacijama za Evropu i Balkan.</p>

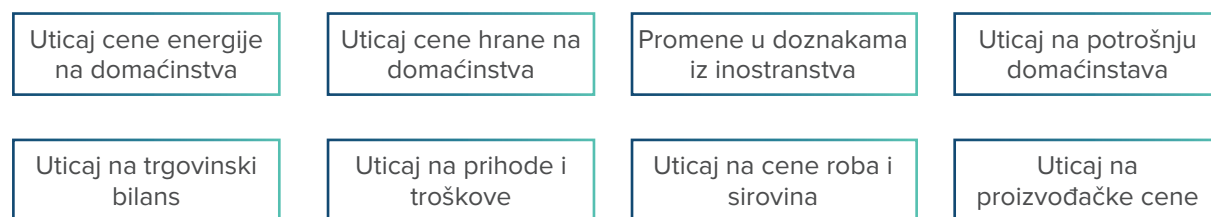
4

NALAZI IZ ISTRAŽIVANJA O UTICAJU

32. Na osnovu faktora uticaja navedenih u prethodnom odeljku, pokretači socio-ekonomske krize su visoke globalne cene hrane i energije, ukupni globalni inflatorni pritisci i verovatna recesija u evropskim zemljama iz kojih Kosovo crpi svoje doznake, u koje izvozi, i od kojih dobija svoje bankarsko finansiranje. Međutim, kao što je gore navedeno, i kao što ovaj izveštaj identifikuje, od posebne zabrinutosti nisu samo uzroci uticaja, već i njihovi efekti na socio-ekonomiju. Domaći faktori kao što su zavisnost od doznaka, neizvesnost oko međunarodnog statusa Kosova, nedostatak domaćeg kreditnog rejtinga, izazovan put ka pridruživanju EU, visok nivo neformalnosti i još uvek nizak prihod po glavi stanovnika, doprinose začaranom krugu.

33. Od maja 2022. godine, odgovor centralnih institucija na novonastalu ekonomsku situaciju uključivao je (i) 100 miliona evra izdvojenih za zaposlene, studente, penzionere i 40 hiljada paketa hrane (ii) 120 miliona evra za subvencije za struju (iii) € 10 miliona za povećanje kosovskih rezervi (iv) 5 miliona evra ili 36 centi po litru subvencija za naftu u poljoprivredi, kao i smanjenje profitne marže od nafte i (v) udvostručenje subvencija za ključne poljoprivredne kulture⁸.

34. Kao što je navedeno u odeljku o obimu i metodi koji je gore naveden, ovo istraživanje razmatra uticaj ukrajinske krize na ključne varijable, uključujući uticaj na robu i proizvođače. Prijavljeni rezultati odražavaju najnovije podatke u drugom kvartalu gde su prijavljeni i crpe iz Studije merenja životnog standarda (LSMS) iz 2017. godine, u odsustvu alternative. Sledeći faktori uticaja su pregledani, na osnovu dostupnih podataka i analize sa više varijanti (tzv. „multivarijantne“), u okviru onoga što se zna o prihodima i potrošnji domaćinstva.

OSNOVNE STANDARDNE MERNE LINIJE ZA PRIHODE DOMAĆINSTAVA

35. Prema studiji sprovedenoj 2018. godine, pod nazivom „Izveštaj o istraživanju radne snage na Kosovu i korišćenju vremena“, koju je finansirala korporacija Millennium Challenge⁹, prosečan godišnji prihod domaćinstva na Kosovu bio je 5.496 evra, pri čemu su gradska domaćinstva zarađivala 6.230 evra, a seoska domaćinstva u proseku 5.300 € (vidi tabelu 2 ispod).

⁸ U maju 2022. Institut Gap je uradio procenu „Uticaj rata u Ukrajini na privredu Kosova“. https://www.institutigap.org/documents/20407_Impact%20of%20the%20war%20in%20Ukraine%20on%20Kosovos%20Economy.pdf

⁹ Dostupno na: <https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf>

TABELA 2: GODIŠNJI PRIHOD DOMAĆINSTAVA NA KOSOVU (%) PO REGIONIMA

Region	Prosečan prihod domaćinstva (€)	<1000	1000-2000	2000-3000	3000-5000	5000-10,000	>10,000
Uroševac	6,086	3.1%	12.0%	14.3%	25.8%	31.5%	13.3%
Đakovica	5,642	3.3%	11.2%	17.7%	23.7%	29.4%	14.7%
Gnjilane	5,482	6.6%	8.3%	14.8%	28.1%	29.8%	12.4%
Mitrovica	4,133	10.3%	20.5%	15.8%	21.7%	24.9%	6.8%
Peć	5,480	4.7%	12.0%	13.6%	23.6%	37.1%	9.0%
Priština	6,487	6.0%	9.3%	13.6%	21.7%	30.2%	19.3%
Prizren	5,297	6.6%	10.2%	16.0%	27.7%	28.8%	10.7%
Prosek	5,497	6.0%	12.1%	15.2%	24.4%	29.9%	12.4%

Izvor: „Izveštaj o studijskom istraživanju korišćenja radne snage i vremena na Kosovu“, MCS, (2018)

36. Iako su ovi podaci iz 2018. godine, skoro 50% ukupnih domaćinstava obuhvaćenih istraživanjem imalo je ukupan godišnji prihod domaćinstva u rasponu od 3.000 € i 10.000€. Oko 24,4 % domaćinstava u proseku zarađuje u rasponu od 3.000 € i 5.000 €, a 29,9 % domaćinstava zarađuje u rasponu od 5.000 € i 10.000 €. Dok 6 % domaćinstava ima godišnji prihod manji od 1.000 €, 12,4 % domaćinstava je prijavilo godišnji prihod od € 10.000 i više. Ove brojke su pre pandemije COVID-19, koja je već potkopala produktivnost i zaposlenost.

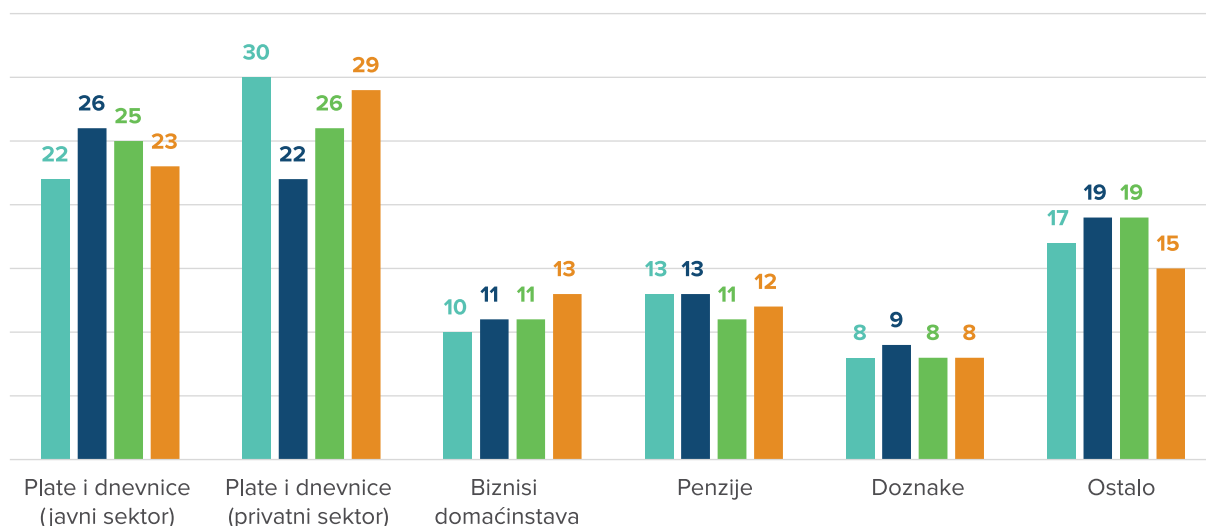
37. Prosečan godišnji prihod domaćinstva za najnižih 40 % iznosio je 2.230 €, u poređenju sa 8.859 € za 60 % najvećih. Pored toga, utvrđeno je da je godišnji prihod domaćinstava čiji je nosilac muškarac, od 5.196 €, veći od domaćinstava sa ženama, 4.505 € i razlika je statistički značajna. Razlike su takođe primećene među regionima, pri čemu Mitrovicu karakterišu najniži prosečni nivoi prihoda od 4,133 evra i Priština sa najvišim od 6,487 evra, u proseku. Ljudi u najsiromašnijim regionima će biti znatno pogođeni rastom cena energije i hrane, jer troše veći procenat raspoloživih prihoda na komunalije i osnovne proizvode. Udeo domaćinstava sa prihodom do 1.000 evra je najveći u Mitrovici/a (10,3%), a najmanji u Uroševcu (3,1%). U proseku, 33,4% domaćinstava na Kosovu ima nivo prihoda do 3,000 evra, a 46,6% domaćinstava u Mitrovici pripada ovoj kategoriji. Što se tiče grupe prihoda od 10.000 evra i više, Mitrovica ponovo stoji u gorem položaju pošto je samo 6,8% domaćinstava prijavilo da spada u ovu kategoriju, pri čemu Priština ima najveći procenat domaćinstava, 19,3%, koji pripadaju ovom nivou prihoda.

IZVORI PRIHODA ZA DOMAĆINSTVA

38. U razumevanju uticaja rata u Ukrajini na prihode, korisno je identifikovati primarne izvore prihoda domaćinstava, kao što sledi: plate i dnevnice (javne i privatne), preduzeća u domaćinstvu, penzije, doznake i drugi prihodi (krediti, ne-specificirano) (vidi grafikon 2 ispod). U 2017. glavni izvor prihoda bile su plate i dnevnice sa 51%, krediti i neodređeno sa 15%, preduzeća za domaćinstvo i penzije (13% i 12%) i na kraju doznake sa 8%. Smanjenje prihoda iz „drugih izvora“ gotovo je nadoknađeno povećanjem pod „plate i dnevnice, privatni sektor“. Inače, čini se da su ovi udeli prilično stabilni tokom perioda 2014-2017, a kako nema dostupnih podataka za period od 2018. do 2022. godine, ove referentne tačke se koriste kao osnova za razumevanje izvora prihoda.

GRAFIKON 2. IZVORI PRIHODA ZA DOMAĆINSTVA (U %)

Izvor: a) Za 2014-2015, KAS - Godišnji statistički izveštaj (2016), Tabela 2, str. 7; b) Za 2016-2017, KAS - Godišnji statistički izveštaj (2018), Tabela 5, str. 17. Dalji godišnji statistički izveštaji nemaju ažuriranja.
Napomena: Plava = 2014, Narandžasta = 2015, Siva = 2016 i Žuta = 2017.

39. Gore citirani izveštaj KAS nalazi da je 20,2% domaćinstava primilo doznake izvan Kosova i da su tokovi doznaka veći u ruralna područja, u 21,4% domaćinstava, u poređenju sa urbanim područjima (16,1%). U svim regionima, najveći udeo domaćinstava koja primaju doznake je u Đakovici (37,1%), dok je najmanji udeo u Prištini, gde je samo 11,7% domaćinstava primilo doznake. Među primaocima doznaka, u proseku, doznake su činile 47,7% ukupnih prihoda domaćinstva, od čega je veći udeo u ruralnim područjima od 48,4%, u poređenju sa urbanim (44,6%). Domaćinstvo koje prima doznake u proseku prima 40% doznaka kao udeo u prihodu svog domaćinstva, sa medijanom za urbana domaćinstva 30% i seoska domaćinstva sa 40%. Po regionima, najveći doprinos doznaka prihodima domaćinstva zabeležen je u Prizrenu, pošto su doznake činile 57,6% ukupnog prihoda domaćinstva za razliku od Prištine, gde su doznake doprinele samo 36,6% prihoda domaćinstva.

40. Što se tiče plata i dnevnica, dokazi pokazuju da su sve kategorije zaposlenja povećale plate od 2016. do 2021. osim plata u privatnom sektoru koje su bile pod velikim uticajem pandemije COVID-19, iako su se 2021. vratile iznad nivoa pre Covid-a. Tabela 3 u nastavku prikazuje prosečnu bruto i neto zaradu po godinama, kategorisanu, iako podaci razvrstani po polu nisu dostupni, ovi proseki neizbežno prikrivaju nejednakosti. Kako su troškovi života značajno porasli tokom ovog perioda, bruto i neto povećanja jedva da su održali korak sa inflacijom.

TABELA 3: PROSEČNA BRUTO I NETO PLATA PO GODINAMA

Godina	Ukupno		Javni sektor		Javna preduzeća		Privatni sektor	
	Gross	Net	Gross	Net	Gross	Net	Gross	Net
2016	422	382	525	467	686	609	340	310
2017	431	390	532	474	699	620	356	324
2018	453	409	573	509	721	639	376	342
2019	477	430	584	519	766	677	411	372
2020	466	416	624	552	769	680	380	342
2021	484	432	612	542	768	680	419	376

Izvor: KAS

POTROŠNJA DOMAĆINSTAVA

41. Istraživanje budžeta domaćinstava iz 2017. ilustruje pet glavnih kategorija koje čine oko 83% potrošnje (hrana, stanovanje, transport, odeća, alkohol i duvan).¹⁰ Hrana i piće činili su 45% ukupne potrošnje u 2013. godini, a to je neznatno palo na 40% do 2017. (gde meso čini 20% međuzbira, a hleb 16%), a zatim slede stanovanje. Samo ova dva činila su 75% ukupne potrošnje domaćinstava u 2013. godini, au poslednjoj godini izveštavanja (2017.) oko 60%. Trend u potrošnji hrane opada tokom godina, pošto su ljudi izvučeni iz siromaštva, a veći raspoloživi prihodi utiču na izbor potrošnje. Međutim, pošto nema dostupnih podataka posle 2017. godine, da bi se procenio uticaj povećanja cena na prihode domaćinstva, smatraće se da je brojka za 2017. godinu (40%) aktuelna cifra za 2022. godinu. Isto bi moglo da se pretpostavi i za stanovanje.

TABELA 4: GODIŠNJA POTROŠNJA DOMAĆINSTAVA NA KOSOVU PO STAVKAMA (%)

Potrošaka stavka (kao % od ukupnog)	2014	2015	2016	2017
Hrana	44	43	42	40
Alkohol i duvan	4	4	4	4
Odeća	4	4	5	5
Stanovanje	28	30	29	29
Nameštaj	4	3	4	4
Zdravlje	3	3	3	3
Transport	5	4	4	5
Komunikacija	3	3	3	3
Rekreacija	0	1	1	1
Obrazovanje	1	1	0	0
Hotel i restorani	2	2	2	3

¹⁰ Stanovanje obuhvata izgradnju ili renoviranje kuće, nameštaja, kućnih aparata, iznajmljivanje i prateće troškove kao što su računi za struju i vodu.

Ostalo	2	2	3	3
Ukupno:	100	100	100	100

Izvor: KAS, Istraživanje budžeta domaćinstava, 2017.

UTICAJ CENE ENERGIJE NA DOMAĆINSTVA

42. Iako Kosovo nema direktnu vezu sa ruskim ili ukrajinskim energetske tržištima pošto nema gasnu infrastrukturu, nedostatak pouzdanih domaćih proizvodnih kapaciteta uticao je i na snabdevanje i na troškove snabdevanja energijom. U februaru 2022. godine, Regulatorna kancelarija za energiju Kosova (RKE) je izdala normativni akt o tarifama za energiju. Važeće cene za potrošnju do 800 kWh bile su 2,89 centi za nižu tarifu, a 6,75 za višu tarifu. Od 31. marta 2022. godine stupile su na snagu nove tarife i to: Tarife za domaćinstva za potrošnju do 800 kWh mesečno ostaju iste, dok će se potrošnja preko 800 kWh mesečno naplaćivati sa 5,9 centi tokom niske noći. tarifa i 12,52 centa u ostatku dana. Podrazumeva dupliranje tarifa. Ove mere do danas važe do 31. marta 2023. godine, uprkos riziku da se dalje povećanje cena čini gotovo neizbežnim i da će možda morati da se uvedu visoke tarife ili povećaju energetske subvencije.

43. Prema Kosovskoj kompaniji za snabdevanje električnom energijom (KESCO) i kosovskim institucijama, 22-30% domaćinstava troši više od 800 kWh mesečno (niža procena je KESCO).¹¹ Uticaj na budžet za 70-78% domaćinstava koja troše manje od 800kWh/mesečno je da će trošiti najviše 48€ mesečno više od prethodnog iznosa. Sve u svemu, kosovske institucije procenjuju da bi ova mera rezultirala povećanjem cena u rasponu od 5%-30% (pod pretpostavkom da se 60% potrošnje dešava tokom dana). Uticaj na budžet domaćinstva ne može se precizno izmeriti (s obzirom na ograničenja podataka i LSMS podatke iz 2017. godine), pošto je račun za energiju pod stavkom potrošnje „stambeno“, što u proseku predstavlja 29% potrošnje u domaćinstvu u 2017. godini. 2017. pružajući lošu referentnu tačku, na osnovu podataka iz 2017. godine, oko 60% kosovskih urbanih domova plaćalo je između 10% i 30% svojih porodičnih prihoda na potrošnju električne energije u 2013. godini, a trošak za siromašnija domaćinstva značajnog povećanja cena energije može dovesti do povećanja do 40-50% za određena domaćinstva.^{12 13} Može se pretpostaviti da se nivoi potrošnje energije iznad praga od 800 kWh mogu pripisati domaćinstvima sa visokim prihodima, koja mogu bolje da priušte povećanu cenu. Stoga, da bi izravnali krivu potražnje i podstakle energetske efikasnost, institucije su kreirale novu šemu koja namerava da nadoknadi deo računa za energiju ako potrošnja padne u odnosu na prethodnu godinu.

44. Kosovska kompanija za distribuciju energije (KED) uputila je u RKE dva zahteva za Q3-Q4 2022 za dalje udvostručenje računa za energiju domaćinstava, kako na nižoj tako i na visokoj strani potrošnje. Prvi zahtev 29. avgusta je odbijen, ali su kosovske institucije istovremeno između 15. avgusta i početka septembra 2022. uvele planirane isključenje struje, smanjivši 25% sati snabdevanja energijom za 24 sata (tj. na 18 sati dnevnog snabdevanja) i tako indukovali energiju štednje, osim samo-prilagođavanja/smanjenje potražnje od strane domaćinstava. Iako ostaje da se vidi da li će RKE razmotriti drugi zahtev (5. decembar), nadolazeća neusklađenost proizvodnje i potrošnje će verovatno dovesti do nestanka struje (kao što je već bio slučaj u zimu 2021/2022), što je potencijalno pogoršano tehničkim poteškoćama sa starenjem elektrana.

45. S obzirom na to da institucije već izdvajaju 100 miliona evra da bi ublažile uticaj viših cena energije za ljude, gornja granica cena energije G7 za rusku energiju praćena ruskom zabranom

¹¹ <https://balkangreenenergynews.com/kosovo-doubles-electricity-prices-for-households/>

¹² https://www.rit.edu/research/cenr/sites/rit.edu.research.cenr/files/2013_03_01_cenr_kosovo_household_energy_consumption.pdf

¹³ "Stanovanje" je stavka kao udeo u ukupnoj potrošnji, zaokružena ovde na 30%.

prodaje zemljama koje primenjuju jaz dovešće do najveće energetske krize sa kojom se suočavaju Evropom od 1972. S obzirom na to da Kosovo na mnogo načina preuzima cenu i da dodatni troškovi energije dodatno narušavaju raspoloživi prihod, biće verovatne dodatne energetske subvencije. U oktobru 2022. godine, EU se obavezala da će obezbediti dodatnih 75 miliona evra kao budžetsku podršku za smanjenje uticaja povišenih cena energije na Kosovo, fokusirajući se na ugrožena preduzeća i domaćinstva sa posebnim fokusom na promociju energetske efikasnosti. Ova podrška je dodatak širih 500 miliona evra za region za podršku prelasku na energetska nezavisnost i sigurnost snabdevanja, fokusirajući se na obnovljive izvore energije i povezivanje tržišta energije¹⁴.

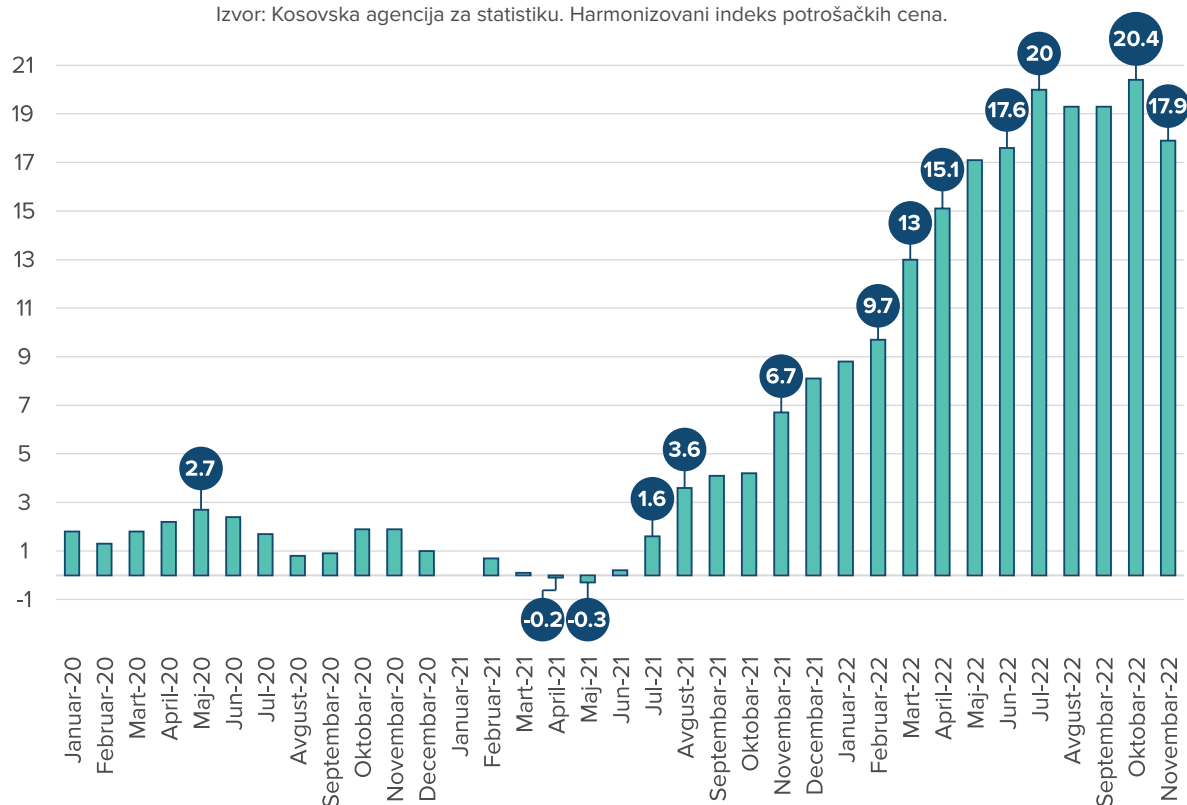
UTICAJ CENA HRANE NA DOMAĆINSTVA

46. Potražnja krajnjih korisnika za energijom je generalno elastičnija, dok nivoi potrošnje hrane (uključujući jeftinije i manje hranljive zamene) imaju tendenciju da se održavaju. Zamena, iako moguća, određena je širokim spektrom faktora, uključujući kulturne norme i pol, na primer.

47. Cene hrane su počele da rastu iznad istorijskih nivoa od avgusta 2021. godine, nastavljajući strm uzlazni trend od novembra 2021. (na 6,7%) sve do dostizanja 20% u julu 2022. Na kratak rok, može se pretpostaviti da je brzo povećanje cena hrane direktno preneto u smanjenje raspoloživog dohotka (malo vremena i mogućnosti za efekte supstitucije). S obzirom na njegovu težinu u budžetu potrošnje domaćinstava (na 40%), to bi rezultiralo povećanjem budžeta potrošnje na 48% ukupnog (smanjenje raspoloživog budžeta za 8%). Grafikon 3 pokazuje stabilan rast inflacije cena hrane počevši od jula 2021. godine, gotovo ravnomerno do jula 2022. godine, pri čemu je početak rata izgleda imao samo skroman uticaj na povećanje cena.

GRAFIKON 3. MESEČNA INFLACIJA CENA HRANE (U %) OD JANUARA 2020.

Izvor: Kosovska agencija za statistiku. Harmonizovani indeks potrošačkih cena.

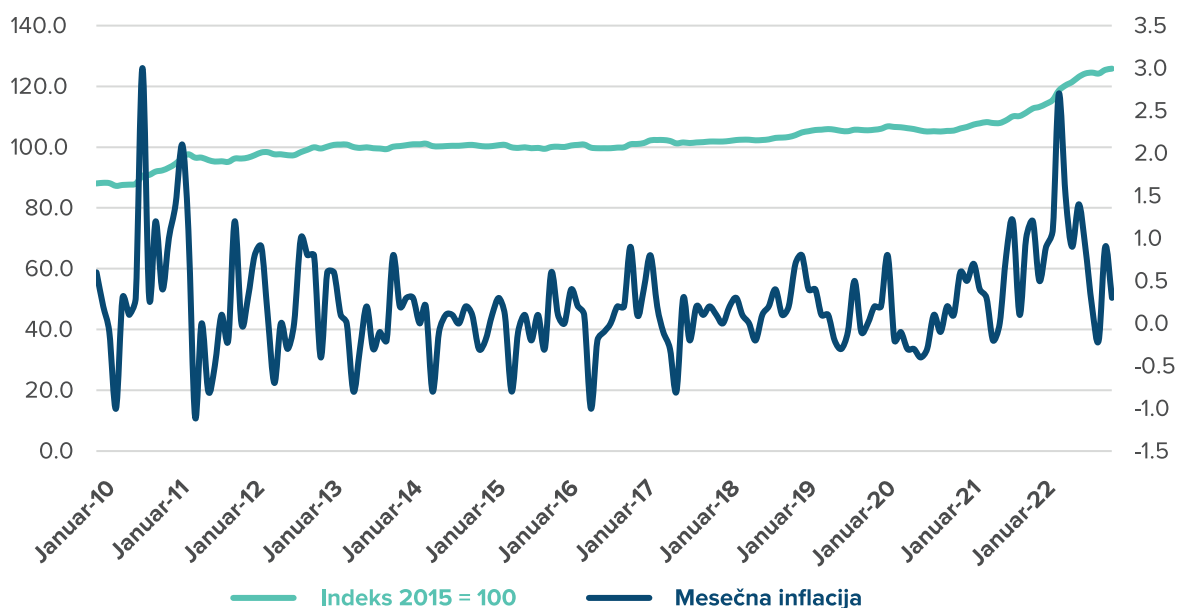

¹⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_6422

48. Na kupovnu moć domaćinstava negativno utiče kombinovani efekat cena goriva/energije i hrane, kao što je prikazano u grafikonu 4 u nastavku. Harmonizovani indeksi potrošačkih cena – sa 2015. kao baznom linijom indeksa – koji se kreću od 2010. do novembra 2022. pokazuju najveći rast cena za više od jedne decenije, sa mesečnim nivoima inflacije na nivou 2022. poslednji put viđen u avgustu 2010.

GRAFIKON 4. HARMONIZOVANI INDEKSI POTROŠAČKIH CENA (2010- 2022)

Izvor: Kosovska agencija za statistiku. Harmonizovani indeks potrošačkih cena.

49. Kombinovani efekat rasta cena energije i hrane na budžet domaćinstava može se proceniti između 9,5% i 18% potrošnje. Energetsko siromaštvo na Kosovu postoji i pre aktuelne krize. Studija Energetske zajednice EU (EnC) iz 2021. o rešavanju energetskog siromaštva navodi da su cene električne energije na Kosovu za potrošače u domaćinstvima, uključujući sve poreze i namete, među najnižima u Energetskim zajednicama, odnosno 21% niže od proseka u EnC ugovorne strane i da će politike dekarbonizacije dovesti do pritiska na povećanje cena energije. Među devet ugovornih strana Energetske zajednice, Kosovo ima najveći udeo domaćinstava koja žive u energetskom siromaštvu, do 40 odsto, a Crna Gora najmanji, između 8 i 15 odsto, pokazuje studija o rešavanju energetskog siromaštva u članicama Energetske zajednice.

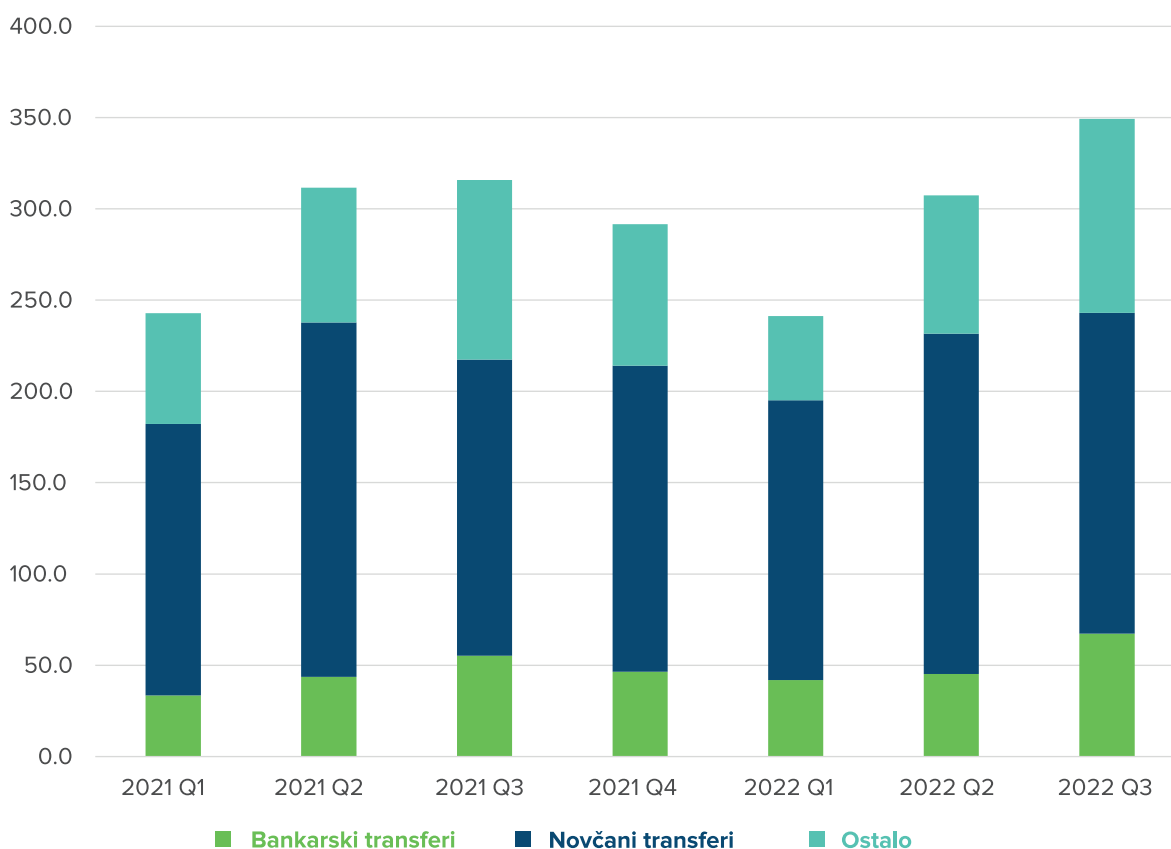
50. Kao zaključak, iako uticaj nedavne krize daleko više osećaju grupe sa niskim primanjima, od kojih će većina sada doživeti značajan ekonomski stres i odlazak u zimu, uspešna energetska tranzicija u cilju ispunjavanja Zelene agende EU a ciljevi dekarbonizacije rizikuju još veće povećanje energetskog siromaštva. Iako će mnoge porodice biti delimično zaštićene tokovima doznaka, uzlazni i otporni trend doznaka možda se neće nastaviti, svakako ako Nemačka i druge privrede iskuse dalji ekonomski bol, što izgleda da je slučaj dok ECB nastavlja da smanjuje kapital. Dugotrajna svetska kriza koja će rezultirati daljim povećanjem cena robe verovatno će povećati štednju, smanjujući upotrebu doznaka za luksuznije proizvode i usluge, a to će uticati na produktivnost. Kao rezultat toga, kosovske politike će morati da se fokusiraju na povećanje otpornosti grupa sa niskim prihodima, možda kroz korpu subvencija i poreskih olakšica.

PROMENE U DOZNAKAMA IZ INOSTRANSTVA

51. Uprkos predviđanjima MMF-a i Svetske banke da je vrednost globalnih doznaka bila ugrožena COVID-19, realnost je da doznake i dalje veoma rastu, pokazujući dodatnu vrednost postojanja jake zajednice dijaspore koja štiti domaćinstva od domaćih egzogenih šokova. Dostupni podaci pokazuju da je prihod od doznaka stalno rastao počevši od maja 2020., primećujući pad tokom januara-marta 2022., da bi se ponovo povećao kako se uticaj krize cena hrane i energije pojačao u oktobru 2022. Grafikon 5 ispod pokazuje opšti trend, za koji se čini da će se verovatno produžiti do 2022. godine, pokazujući povećanje između Q2 i Q3 2022.

GRAFIKON 5. DOZNAKE IZ INOSTRANSTVA PO KANALIMA (2021 (Q1) DO 2022 (Q3))
(U MILIONIMA €)

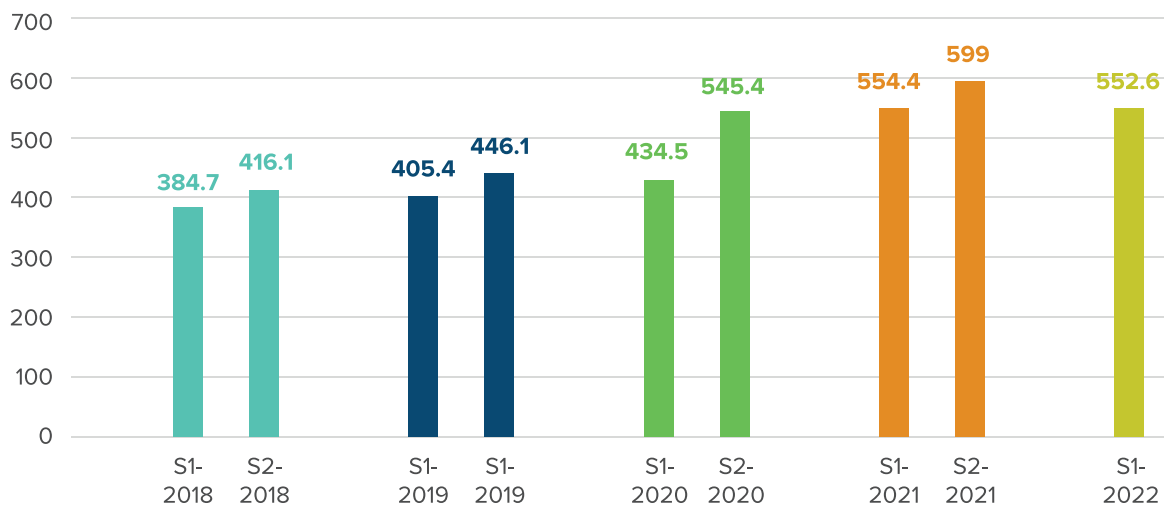
Izvor: Centralna banka Kosova.

52. U finansijskom smislu, prihod od doznaka u prvom polugodištu 2022. godine procenjen je na 552,6 miliona evra, što je samo 1,8 miliona evra manje u odnosu na isti semestar 2021. godine, a više nego u svim prethodnim kvartalima od 2018. nadalje. Doznake ostaju glavni izvor otpornosti za domaćinstva, za BDP i za servisiranje trgovinskog bilansa. S obzirom na povećan pritisak na stranu valutu za izvoz energije, kolaps doznaka bi imao razoran uticaj pre svega na domaćinstva, a takođe i na makroekonomsku stabilnost. Grafikon 6 u nastavku ilustruje ovaj nalaz i predstavlja dobro za srednjoročne tokove za podršku domaćinstvima sa niskim prihodima kako bi se nadoknadio uticaj povišenih troškova života.

GRAFIKON 6. KUPNE DOZNAKE PO SEMESTRIMA (2018-S1 2022) (MILIONA €)

Izvor: CBK, Tabela 32, i proračuni iz „Geopolicy“.

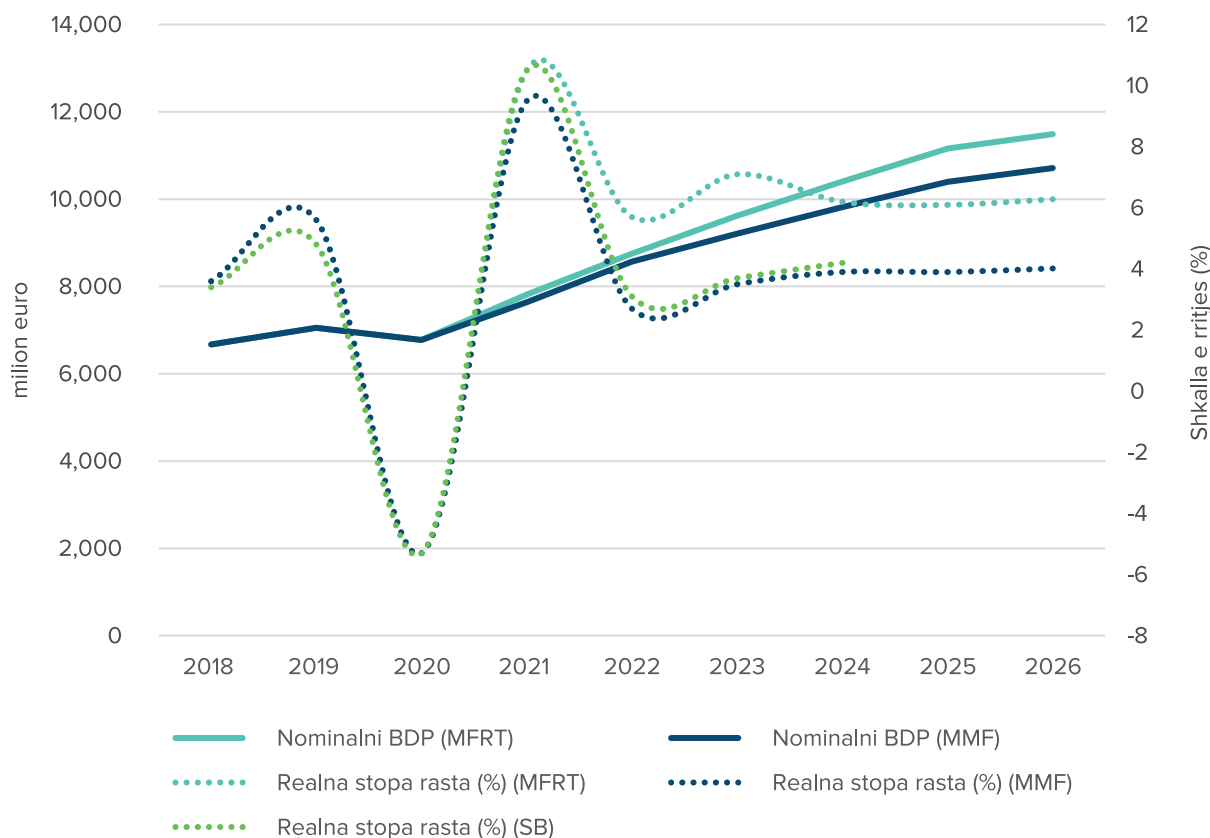
UTICAJ NA BDP I TRGOVINSKI BILANS

53. BDP u Q3 2022. je zabeležio realni rast od 2,07% u poređenju sa Q3 2021. Prema podacima Kosovske agencije za statistiku (KAS), tokom izveštajnog perioda, finansijske aktivnosti i aktivnosti osiguranja su porasle za 12,67%; Naučne, stručne i tehničke delatnosti; Administrativne i pomoćne usluge (8,61%); Informacije i komunikacije (8,28%); Umetnost, zabava i rekreacija, delatnost proizvodnje predmeta za domaćinstvo za sopstvenu upotrebu i druge usluge (7,49%); Trgovina na veliko i malo, popravka vozila i motocikala, Transport i skladištenje, Usluge smeštaja i ishrane (4,31%); Rudarstvo i prerađivačka industrija, snabdevanje električnom energijom, gasom, parom i klimatizacija, vodosnabdevanje, tretman i upravljanje otpadom i sanacija (2,24%); Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo (2,18%); i Poslovanje nekretninama (1,38%). Ekonomske aktivnosti koje su zabeležile pad u Q3 su građevinarstvo (-7,78%); i Javna uprava, socijalno osiguranje, obrazovanje i zdravstvo (-0,48%). Izvoz roba i usluga povećan je za 6,30%, uvoz roba i usluga za 3,87%, izdaci za krajnju potrošnju za 2,64%, a bruto investicije su smanjene za 2,33%.¹⁵ BDP u Q2 2022. je zabeležio realno povećanje od 2,14% u poređenju sa Q2 2021. Grafikon 7 ispod daje nominalne stvarne vrednosti BDP-a za period od 2018. do 2021. sa prognoziranim rastom za 2022-2026. na osnovu MFLT srednjoročnog okvira za 2023-2025.) i sa najnovijim revizijama MMF-a i Svetske banke. Od kada je MTEF objavljen u aprilu 2022. godine, prognoze su korigovane od strane finansijskih institucija, što pokazuje značajan uticaj na ekonomiju.

¹⁵ <https://ask.rks-gov.net/media/7214/gross-domestic-product-gdp-of-the-expenditure-and-production-approach-q3-2022.pdf>

GRAFIKON 7. NOMINALNI BDP, STVARNI (2018-2021) I PROGNOZA (2022-2026)

Izvor: MFLT MTEF 2023-2025 (april 2022.) uključujući i ažurirane projekcije iz IMF/WB.

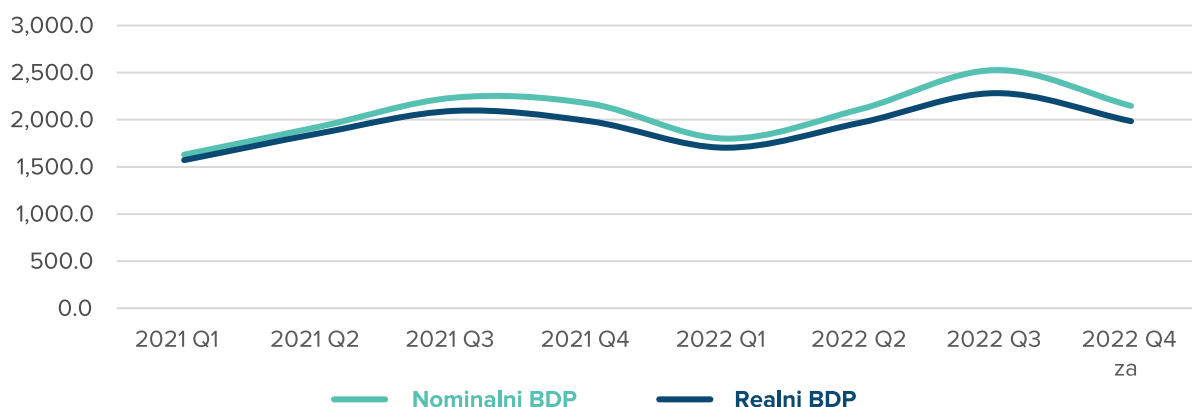

54. Kosovo ima veoma ograničenu izloženost direktnoj trgovini sa Ukrajinom i Rusijom. Podaci pokazuju da je trgovinski deficit porastao sa 361,1 miliona evra u novembru 2021. na 401,4 miliona evra u novembru 2022. godine, što predstavlja povećanje od 11,2 odsto. Takođe, izvoz robe u novembru 2022. godine procenjen je na 73,9 miliona evra, dok je uvoz procenjen na 475,4 miliona evra, što je povećanje za 4,6% za izvoz i 10,1% za uvoz u odnosu na isti period 2021. godine, a uvoz sa EU povećan je za 32,3%, odnosno 7,8%.

55. Iako uticaj na BDP nije imao negativan uticaj na osnovu rezultata u Q3, prerano je praviti bilo kakve pretpostavke o uticajima u Q1 2023. kada će nestašice energije i troškovi biti na svom vrhuncu. U maju 2022. MMF je procenio da bi uticaj inflacije energije i hrane na uvoz Kosova mogao da bude čak 5,5% BDP-a, ili uticaj od 550 miliona evra, što bi takođe koštalo očekivano usporavanje rasta BDP-a koje bi proizašlo iz pandemije. Međutim, Grafikon 7 daje kvartalni BDP (u milionima evra po tekućim cenama) za period od Q1 2021 do Q3 rezultate za 2022, sa jednostavnim pokretnim proseima za dva kvartala koji se primenjuju za Q4 2022.

GRAFIKON 8. KVARTALNI BDP (U MILIONIMA €) TRENUTNE CENE

Izvor: Kosovska agencija za statistiku

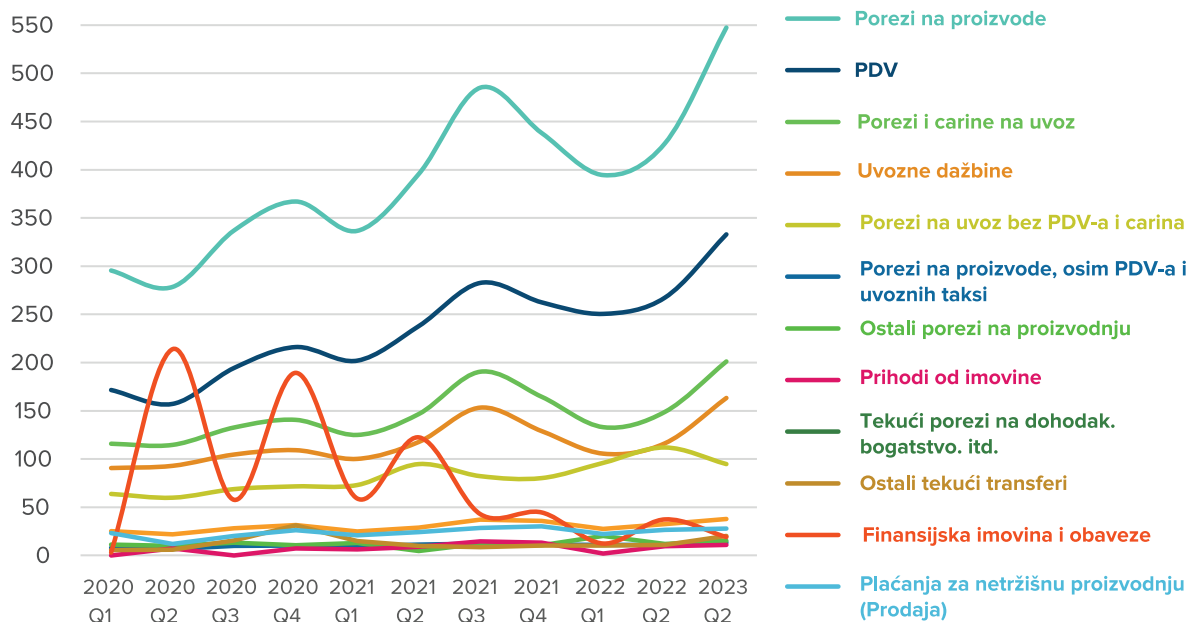
PROMENE U PRIHODIMA I RASHODIMA

56. Dok je snažniji fiskalni učinak omogućio centralnim institucijama da ublaže uticaj šoka u pogledu uslova trgovine na domaćinstva i preduzeća, dok su istovremeno dopunjavali svoje rezerve likvidnosti, i iako kosovski budžet za 2023. predviđa značajno povećanje prihoda, trenutni fiskalni prostor je nedovoljno za finansiranje velikih novih investicija kao što su tranzicija digitalne ekonomije, energetska tranzicija ili Ciljevi održivog razvoja (SDG) Agende 2030. Da bi se prilagodili novim prioritetima potrošnje u 2022. godini, kapitalna potrošnja je smanjena, što je verovatno uticalo na rezultate rasta, a slab učinak u rashodima je omogućio da fiskalni deficit uglavnom ostane unutar fiskalnog pravila. Potrebe za centralnim institucionalnim finansiranjem kako su navedene u budžetu za 2023. ne uključuju ove velike stavke.

57. Godišnje promene pokazuju da su se prihodi povećali između Q3 2021. i Q3 2022, a institucionalni rashodi su takođe značajno porasli, kao rezultat povećanja socijalne zaštite i posebno energetske subvencije. Prema podacima Kosovske agencije za statistiku, opšti prihodi institucija u Q3 2021. iznosili su 673,9 miliona evra, a na godišnjem nivou su porasli na 697,5 miliona evra, 3,5% (ili 23,6 miliona evra). Najveći deo prihoda čine porezi na proizvode koji predstavljaju 78% ukupnih prihoda, tekući porezi na prihod 14%, plaćanja za nekomercijalne proizvode 4% i ostali tekući transferi 3%, dok se ostatak raspoređuje na druge kategorije prihoda. Grafikon 9 daje prihod po izvorima za period od Q1 2020 do kraja Q3 2022, koji pokazuje povećanje poreza na proizvode (povećanje PDV-a i uvoznih dažbina).

GRAFIKON 9. OPŠTI INSTITUCIONALNI PRIHODI (ESA2010) (Q1 2020 DO Q3 2022.)

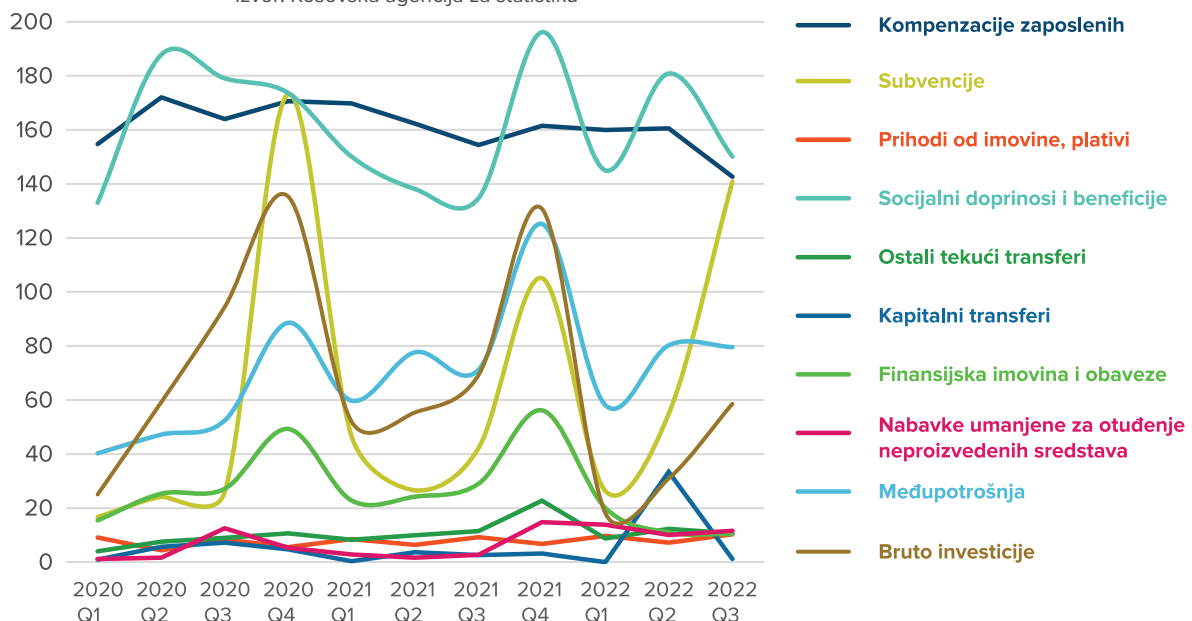
Source: Kosovo Agency of Statistics

58. Tokom istog perioda, opšti institucionalni rashodi su porasli sa 526,9 miliona evra u trećem kvartalu 2021. na 615,9 miliona evra u trećem kvartalu 2022, što je povećanje od 16,9% (89 miliona evra) u odnosu na prethodnu godinu. Najveći deo rashoda čine socijalni doprinosi i davanja, koji predstavljaju 24%, subvencije 23%, naknade zaposlenima koje predstavljaju 23%, međupotrošnja 13%, dok se ostatak raspoređuje na druge kategorije rashoda. Troškovi opštih institucionalnih usluga porasli su u odnosu na prethodnu godinu sa 82,0 miliona evra na 125,5 miliona evra, a rashodi za socijalnu zaštitu porasli su sa 133,0 miliona evra na 149,2 miliona evra. Ove kategorije rashoda će se verovatno dodatno povećati u Q4 2022. i Q1 2023. Sa rastom prihoda mnogo sporije od (potencijalno privremenih) rashoda, **fiskalni i budžetski defцитi mogu da se povećaju.**

GRAFIKON 10. OPŠTI INSTITUCIONALNI TROŠKOVI NA BAZI ESA2010 (U MILIONIMA €)

Izvor: Kosovska agencija za statistiku

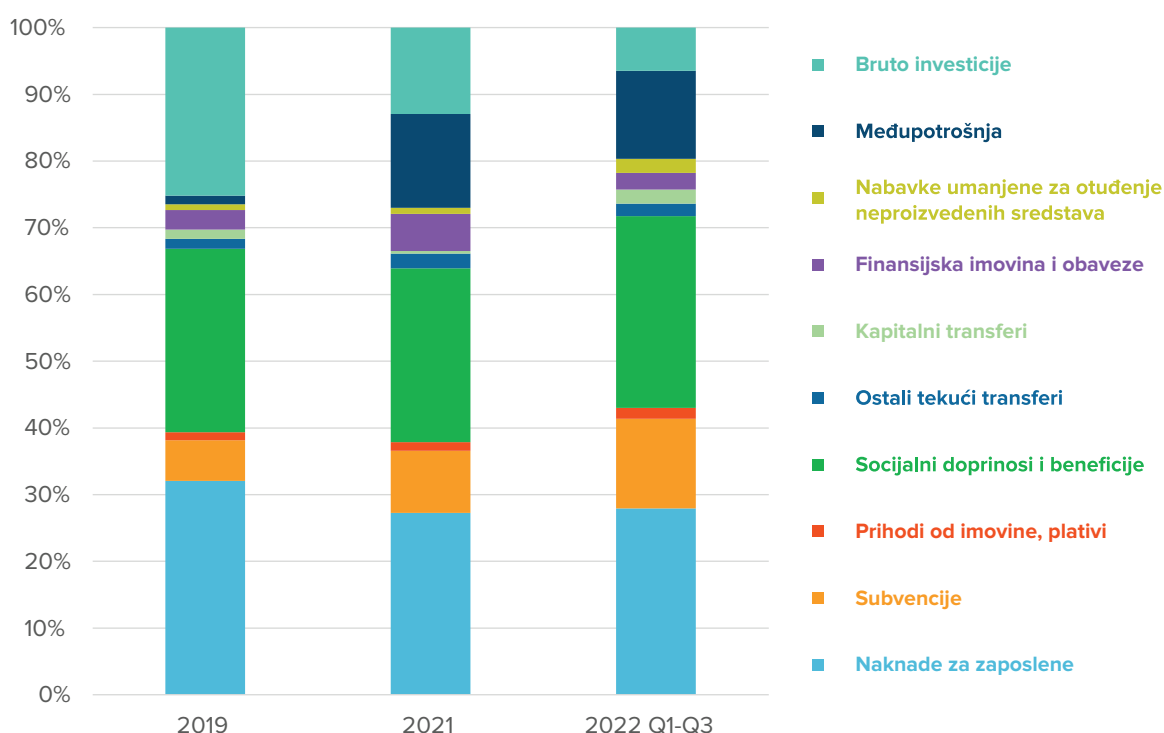

59. Grafikon 10 u nastavku daje pregled opštih institucionalnih rashoda od Q1 2020. do Q3 2022., pokazujući opšti porast rashoda za socijalne doprinose i beneficije, međufaznu potrošnju i subvencije posebno, iako ove stavke ostaju ispod vrhova iz oba talasa I i II od pandemije COVID-19. Uz ovo, smanjeni su finansijska imovina i obaveze.

60. Promene u sastavu rashoda za period 2019-2022 Q1-Q3 su date u grafikonu 11 u nastavku, pokazujući značajno povećanje socijalnih rashoda i subvencija uporedo sa ogromnim padom u bruto investicijama. Takav ishod bi doveo do prognoze povećanog makro-fiskalnog stresa.

GRAFIKON 11. PROMENE U SASTAVU TROŠKOVA 2019, 2021 I 2022 Q1-Q3

Izvor: MFLT Kosova

61. Budžet za 2023. predstavlja osnovu za razumevanje radnih pretpostavki kosovskih institucija u budućnosti. Ipak, pošto su rezultati rasta BDP-a projektovani za 2022. godinu pali i imajući u vidu da se skoro prekid rata u Ukrajini čini malo verovatnim, u kontekstu u kojem se od Kosova zahteva da uradi više od balansiranja budžeta, ali i da ulaže u skupu energiju i digitalne tranzicije, postojeći fiskalni prostor je nedovoljan. Uprkos značajnim dobicima koje je ostvarila Poreska administracija Kosova (PAK), kako je projektovano za period 2023-2025, kombinacija poboljšane poreske administracije u kombinaciji sa višim troškovima energije će uticati na privatni sektor. Ukupan dug je projektovan na 23,7% BDP-a do kraja 2025. godine, a budžetski deficit će se pomeriti sa -3,9% u 2022. na 0,1% u 2025. Međutim, povećanje kapitalne potrošnje kako bi se zadovoljila i energetska i digitalna tranzicija - ne uzimajući u obzir Ciljevi održivog razvoja - uz veće troškove zaduživanja, više cene energije i rastući pritisci na socijalnu zaštitu i subvencije dovešće u pitanje ove projekcije.

**TABELA 5: IZJAVA O PRIHODIMA I TROŠKOVIMA INSTITUCIJA ZA
BUDŽET KOSOVA ZA 2023. GODINU**

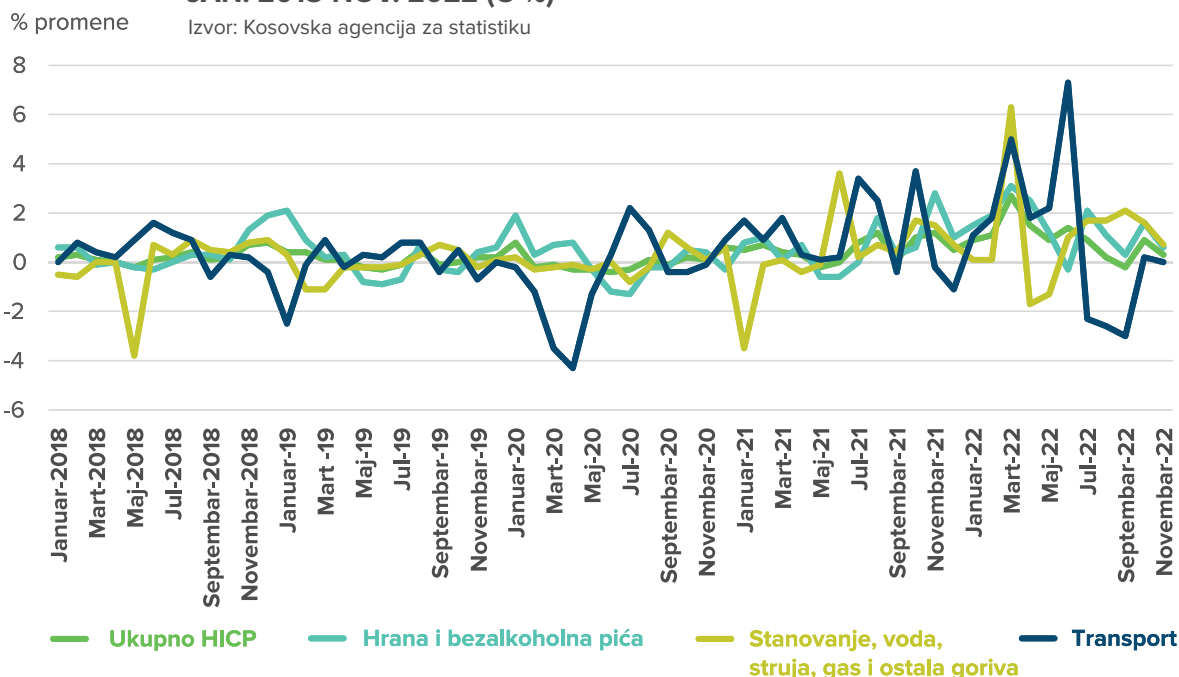
Opis	2020	2021	2022 Revizija	2023 Proj.	2024 Proj.	2025 Proj.
U milionima evra:						
1. Ukupni prihodi [1]	1,722.2	2,200.9	2,430.4	2,884.1	2,982.2	3,196.1
1.1 Poreski prihodi	1,507.0	1,947.9	2,168.9	2,525.4	2,684.9	2,885.4
Direktni porezi	267.2	342.2	392.6	504.5	513.6	550.6
Porez na prihod korporacija	85.3	113.9	136.2	192.9	206.2	221.1
Porez na lični prihod	158.0	189.5	212.7	263.0	257.2	277.5
Porez na nepokretnosti	22.7	36.3	41.0	44.6	45.9	47.4
Ostalo	1.3	2.4	2.7	4.0	4.3	4.5
Indirektni porezi	1,272.7	1,664.7	1,837.8	2,097.3	2,252.5	2,422.1
Porez na dodatu vrednost:	770.1	1,038.2	1,176.0	1,387.3	1,495.8	1,612.3
Domaći:	222.4	291.7	360.0	435.9	462.8	493.8
Granica:	547.8	746.5	816.0	951.4	1,033.0	1,118.5
Carinske dažbine	101.6	124.6	134.3	138.9	150.8	163.3
Akciza	398.1	501.3	524.9	570.6	605.4	645.8
Ostali indirektni	2.9	0.6	2.6	0.5	0.6	0.6
Poreski povraćaji	-33.0	-58.9	-61.5	-76.4	-81.2	-87.3
1.2 Neoporezovani prihodi	181.2	236.1	239.1	261.2	274.7	288.2
Takse, naplate i ostalo	146.2	186.8	188.5	208.5	220.6	234.4
Takse, naplate i ostalo – Centralni nivo	103.5	129.6	142.1	154.6	164.0	175.0
Takse, naplate i ostalo – Lokalni nivo	42.7	57.3	46.4	53.9	56.6	59.5
Takse za koncesije	2.7	17.0	17.0	19.0	21.0	21.0
Autorska prava	29.4	19.2	30.2	30.2	30.1	30.1
Dividende	0.00	10.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Prihod od kamate	3.0	3.1	3.4	3.5	3.0	2.7
1.3 Grantovi	43.1	16.8	22.5	97.5	22.5	22.5
Od čega: Grantovi iz EU za energiju	0.0	0.0	0.0	75.0	0.0	0.0
2. Ukupna potrošnja [1]	2,234.9	2,299.3	2,898.2	3,211.7	3,219.6	3,323.8
2.1 Ponavljana potrošnja	1,827.7	1,837.6	2,140.8	2,342.1	2,270.7	2,341.9
Plate i zarade	660.8	667.3	670.9	745.5	749.9	756.3
Roba i usluge	299.2	327.7	403.8	493.1	494.8	508.3
Subvencije i transferi	867.8	842.6	1,045.0	1,098.0	1,021.2	1,072.5
Ponovljene rezerve	0.0	0.0	21.0	5.4	4.8	4.8
2.2 Kapitalna potrošnja	379.7	419.8	704.4	810.7	885.7	913.0
Redovno finansiranje budžeta	261.2	399.8	570.1	681.4	768.4	771.4
Finansiranje duga preko investicione klauzule	47.1	20.0	113.2	129.4	117.3	141.6
Prihodi od likvidacije (PAK)	71.5	0.0	21.0	0.0	0.0	0.0
27.5	32.186	41.1	46.9	51.2	56.9	
2.3 Kamata na javni dug	9.2	9.7	12.0	12.0	12.0	12.0
2.4 DDG- Grantovi određeni od donatora	-512.7	-104.2	-466.5	-326.0	-236.0	-126.4
3. Budget Balance (1-2)						

4.Potrošnja izuzeta od fiskalnog pravila:	148.6	53.9	134.2	129.4	117.3	141.6
Troškovi od posvećenih prihoda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Troškovi finansirani iz opštinskih prenosa OSR	30.1	33.8	0.0	0.0	0.0	0.0
Kapitalni troškovi iz likvidacije p.	71.5	0.0	21.0	0.0	0.0	0.0
Kapitalni troškovi iz investicione klauzule	47.1	20.0	113.2	129.4	117.3	141.6
5.Budžetski bilans, prema definiciji fiskalnog pravila (5+6)	-364.1	-50.3	-332.3	-196.6	-118.7	15.3
A.Potrebe za finansiranjem:	-512.7	-104.2	-466.5	-326.0	-236.0	-126.4
B.Spoljno finansiranje (neto)	139.5	53.4	359.9	367.7	123.6	163.4
C.Interno finansiranje (neto)	240.8	122.0	52.5	56.3	95.6	83.7
D.Promene u upotrebljivom bankarskom bilansu:	-132.5	71.2	-54.1	98.1	-16.8	120.8
E.Zalihe upotrebljivih bankarskih bilansa (neto)	235.5	312.7	258.7	293.8	277.0	397.8
F.Namenski fondovi, Saldo	94.5	130.1	129.5	129.5	129.5	129.5
G.BRUTO BANKARSKI BILANS NA KRAJU GODINE	330.0	442.8	388.1	423.3	406.5	527.2
Prihodi dobijeni od PAK	466.9	597.7	711.6	895.8	930.5	996.9
Prihodi dobijeni od carinskih povraćaja	1,050.4	1,376.7	1,477.8	1,661.4	1,789.8	1,928.3
Priliv od DDG	-33.0	-58.9	-61.5	-76.4	-81.2	-87.3
Odliv od DDG	9.0	16.8	12.0	12.0	12.0	12.0
BDP	9.2	9.7	12.0	12.0	12.0	12.0
Budžetski deficit (def. fiskalnog pravila) kao % od BDP	6,771.6	7,957.9	8,593.9	9,842.9	10,605.2	11,400.6
Raspoloživi bankarski bilans kao % od BDP	-5.4%	-0.6%	-3.9%	-2.0%	-1.1%	0.1%
	3.5%	3.9%	3.0%	3.0%	2.6%	3.5%
Memo 2:						
Inventar domaćeg duga	961.9	1,106.1	1,226.1	1,232.1	1,352.1	1,472.1
Inventar inostranog duga +garancije)	525.8	576.9	925.9	955.4	1,069.7	1,226.0
Kosovske garancije	31.7	30.6	29.6	28.6	3.6	2.6
Ukupan dug kao % od BDP	22.4%	21.5%	25.4%	22.5%	22.9%	23.7%

INDEKS CENA ROBA I SIROVINA

62. Cene su već pre rata bile u porastu, kao rezultat krize COVID-19 i povezanih fiskalnih intervencija. 2021. godine, rat u Ukrajini je pogoršao situaciju, sa strmim porastom cena na tržištima roba, gurajući cene hrane na rekord, a prirodni gas na istorijski maksimum. Cene pšenice, osnovne hrane u kojoj Rusija i Ukrajina zajedno čine oko četvrtine svetskog izvoza, porasle su za 54 odsto u martu 2022. u odnosu na godinu dana ranije. Od tada se smanjio, ali je i dalje daleko iznad nivoa cena iz 2021. Sa poremećenim uvozom hrane i energije iz ovih izvora, i sa zabranom izvoza drugih zemalja, zemlje se suočavaju sa visokim troškovima i neizvesnošću u snabdevanju. Kosovo nije izuzetak. Grafikon 12 ispod daje mesečne promene cena za Harmonizovani indeks potrošačkih cena (HIPC) (ukupne i odabrane artikle) na Kosovu, od 2018. do novembra 2022. godine. 2021, nastavio je da značajno raste tokom tekuće godine. Isto važi i za cenu prevoza na koju direktno utiče poskupljenje goriva (i doživelo je udar krajem leta), i stanovanja.

GRAFIKON 12. MESEČNE PROMENE HICP PO GLAVNIM GRUPAMA JAN. 2018-NOV. 2022 (U %)

PROMENE U CENAMA SIROVINA

63. Indeks uvoznih cena na Kosovu povećan je za 1,7% u Q3 2022. u odnosu na Q2 2022. U poređenju sa Q3 2021, uvozne cene su porasle u proseku za 17,5%. Sortirani po veličini i sektoru mineralni proizvodi povećani za 52,8%; proizvodi od kamena, maltera, keramike i stakla (41,2%); jestiva ulja (37,0%); drvo i proizvodi od drveta (30,3%); plastika, guma i proizvodi od njih (18,9%); biljni proizvodi (18,8%); žive životinje i životinjski proizvodi (15,3%); prosti metali i proizvodi od osnovnih metala (11,5%); obuća (10,5%); gotove namirnice, pića i duvan (9,0%); prevozna sredstva (9,0%); papiri i proizvodi od njih (8,4%); tekstil i proizvodi od tekstila (7,2%); mašinska i električna oprema (6,6%); proizvodi hemijske industrije (4,9%); razni proizvodi (4,5%); i optički, fotografski, merni, medicinski i muzički instrumenti i satni mehanizmi (1,8%).¹⁶

PROMENE U PROIZVOĐAČKIM CENAMA

64. Indeks cena proizvođača na Kosovu je povećan za 11,3% u Q3 2022. u poređenju sa Q2 2022. U poređenju sa Q3 2021, proizvođačke cene su porasle u proseku za 17,2%. Najveći rast po granama privredne delatnosti zabeležen je u: snabdevanju električnom energijom, gasom, parom i klimatizacijom (49,7%); proizvodnja papira i proizvoda od papira (14,3%); proizvodnja prehrambenih proizvoda (14,2%); proizvodnja električne opreme (11,6%); proizvodnja proizvoda od slame i tkanih materijala - pletenje (9,4%); proizvodnja mašina i opreme (8,2%); proizvodnja gotovih metalnih proizvoda, osim mašina i opreme (8,1%); proizvodnja nemetalnih mineralnih proizvoda (7,3%); proizvodnja metala (6,1%); proizvodnja pića (5,7%); proizvodnja proizvoda od kože i proizvoda od kože (5,3%); proizvodnja proizvoda od gume i plastike (4,7%); prikupljanje, prečišćavanje i snabdevanje vodom (3,8%); proizvodnja hemijskih proizvoda (2,8%); ostale rude i kamenolomi (1,5%); i proizvodnja motornih vozila (transport), prikolica i poluprikolica (0,1%). Povećanju je suprotstavljen pad cena vađenja metalne rude za -28,8% i proizvodnja nameštaja (-7,3%).¹⁷

¹⁶ <https://ask.rks-gov.net/media/7182/import-price-index-ipi-q3-2022.pdf>

¹⁷ <https://ask.rks-gov.net/media/7192/producer-price-index-ppi-q3-2022.pdf>

5

5. STRATEŠKO PREDVIĐANJE

65. Analiza uticaja kvantifikovana iznad daje karakterizaciju ekonomije na koju utiču veće svetske cene nafte i hrane i pogoršavaju nekoliko domaćih pojačivača: (i) slaba otpornost domaće proizvodnje energije (ii) zavisnost od uvoza i ograničen nivo privatnih investicija izvan konstrukcija, koja ograničava multiplikatore rasta kao i kritične veze i prema napred i prema nazad.

66. Dok potrošnja i izvoz usluga vođen dijasporom ostaju ključni pokretači rasta, nivoi siromaštva, sistem socijalne zaštite koji prolazi kroz reforme, nisko učešće u radnoj snazi (posebno radnica) i zavisnost od regionalnog energetskeg tržišta u velikoj meri određuju ranjivost i otpornost na spoljne šokove. Pored postojećih slabosti, koje se nisu jasno pojavljivale zbog fiskalnog stimulansa od 3,2% BDP-a koji je podigao ekonomiju tokom pandemije COVID-19¹⁸, i na osnovu putanje globalnih međunarodnih poslova oko rata u Ukrajini, biće potrebna sledeća pitanja strateškog predviđanja kosovske institucije treba da razmatraju u smislu postavljanja kratkoročnih i srednjoročnih prioriteta politike, investicija, rashoda i ublažavanja. Uz rastući račun za uvoz koji verovatno vodi daljem pogoršanju deficita tekućeg računa (CAD), rastući fiskalni i budžetski deficiti i realnost da se uticaj rata u Ukrajini na Zapadni Balkan i Evropu može samo pogoršati, pitanja navedeno u nastavku će ostati relevantno za kreatore politike još neko vreme.

GLOBALNO POOŠTRAVANJE OKO KAPITALA PODIŽE CENU KREDITIRANJA

67. Iako su finansijska tržišta Kosova i dalje mala i prilično plitka, povećana cena kredita kao rezultat suženja kapitala će verovatno uticati na stope zaduživanja i profitabilnost privatnog sektora. Evropska centralna banka (ECB) je u julu objavila da će kamatna stopa na glavne operacije refinansiranja i kamatne stope na graničnu kreditnu liniju i depozitnu liniju biti povećane na 0,50%, 0,75% i 1,00% respektivno, sa efektom od 27. jula 2022. Do 27. oktobra 2022. godine, ECB je dalje objavila da će kamatna stopa na glavne operacije refinansiranja i kamatne stope na graničnu kreditnu liniju i depozitnu liniju biti povećane na 2,00%, 2,25% i 1,50% respektivno, od 2. novembra 2022.

68. Dok se kreatori politika u zemljama članicama EU suočavaju sa izazovom obuzdavanja inflacije bez pogoršanja ekonomskog usporavanja i povećanja rizika od neizvršenja duga, više kamatne stope će usporiti investicije i smanjiti tokove investicija u ključne oblasti privrede. Sa gubitkom evra u odnosu na američki dolar samo 2022. godine, cena uvoza širom Evrozone je povećala inflaciju za mnoge kritične robe. U takvom kontekstu, i gde je kapitalna potrošnja centralnih institucija smanjena, potrebno je pažljivo pratiti rizike smanjenja fiskalnog prostora i po-

¹⁸ <https://www.worldbank.org/en/country/kosovo/overview#3>

tencijala za veće zaduživanje. Dok energetska tranzicija i troškovi ispunjavanja SDG-a Agende 2030 nisu procenjeni, u Bosni i Hercegovini (na primer) cena se predviđa na desetine milijardi €.

69. Evropska unija je uvela Evropski zeleni dogovor kako bi poboljšala život i udaljila ekonomiju od fosilnih goriva i industrija koje intenzivno koriste gasove staklene bašte, kao i da bi ublažila društveno-ekonomske troškove tranzicije. Agenda 2030 podržava ovu agendu i tranziciju digitalne ekonomije, što opet ima znatne troškove. I za energetska i za digitalnu tranziciju, i s obzirom na ograničen fiskalni prostor i nisku kapitalnu potrošnju, gužva u privatnom kapitalu biće od suštinskog značaja ako se obema tranzicijama daju dovoljna sredstva. Ovo će zahtevati različite oblike kombinovanog finansiranja osim javno-privatnih partnerstava (JPP) kako bi uključili katalitičko finansiranje prvog gubitka, garancije i aranžmane za prenos rizika, na primer.

70. Ključni zaključak je da je rešavanje inflacije mač sa dve oštrice. Smanjenje inflacije znači podizanje kamatnih stopa što utiče na troškove zaduživanja, servisiranje duga i nivo investicija. U vreme kada su dekarbonizacija i „Zeleni dogovor“ („Green Deal“) EU pokrenuti, kombinacija energetske krize (gurajući zemlje članice EU ka većoj zavisnosti od konvencionalne proizvodnje) i povećanih troškova finansiranja uticaće na sposobnost domaćinstava sa niskim prihodima na Kosovu da plaćaju.

CENE ENERGIJE U BUDUĆNOSTI

71. Buduću cenu energije i hrane je teško proceniti, delom zbog toga što globalna ponuda i potražnja variraju, ali i zato što klimatske promene imaju neujednačen uticaj. Dok MMF predviđa da se očekuje da će međunarodne cene energije ostati iznad svojih predratnih nivoa u doglednoj budućnosti i da će porast troškova energije i slabiji izgledi uticati na kvalitet imovine i zarade preduzeća, planirana je tekuća i predstojeća podrška EU da ublažiti rastuće troškove energije i zaštititi preduzeća i potrošače. Očekuje se da će se takve prelazne mere podrške nastaviti.

72. Ono što je jasno za Kosovo je da zamena dve zastarele elektrane na uglj (Kosovo A i B) u kontekstu tranzicije ka budućnosti čiste energije uključuje izazovnu tranziciju mešavine energije u vreme kada su šokovi na strani ponude iz Rusije poremetili su kritični uvoz. S obzirom na to da će regionalna i globalna potražnja za energijom rasti u odnosu na neizvesnu budućnost ponude,¹⁹ i sa investicijama u solarnu energiju (KfW će obezbediti grant od 31,5 miliona evra, WBIF će obezbediti grant od 21,5 miliona evra, a EBRD će pozajmiti 23,2 miliona evra). miliona evra za finansiranje elektrane od 100 megavata.) da bi bile potrebne godine da dođu do obima, prelazak na nezavisnu domaću proizvodnju neće proći glatko, a racionalizacija energije može postati nova normala, što će uticati na produktivnost i prihode. Moguće šeme rasterećenja će morati da se prilagode kako bi odražavale promene u sistemu proizvodnje električne energije kako on takođe prelazi. U međuvremenu, osim ako se mir ne uspostavi u Ukrajini, obezbeđivanje energetske budućnosti Kosova trajaće pet godina ili više, što će uticati na srednjoročni rast i prosperitetne ishode.

¹⁹ Nakon pada za oko 1% u 2020. zbog uticaja pandemije Covid-19, globalna potražnja za električnom energijom će porasti za blizu 5% u 2021. i 4% u 2022 - podstaknuta oporavkom globalne ekonomije - prema najnovijim izdanju polugodišnjeg izveštaja IEA o tržištu električne energije.

KRIZA MOŽE DA POSTAVI IZAZOV PRED SOCIJALNI UGOVOR I KOHEZIJU

73. Sa visokim nivoom nezaposlenosti i socijalne isključenosti među manjinama i ranjivim grupama, uprkos reformama sistema socijalne zaštite, napredak u smanjenju stope siromaštva mogao bi da se preokrene, podrivajući socijalnu koheziju. Istovremeno, potrošnja na socijalnu zaštitu i energetske subvencije grupama sa niskim prihodima neizbežno će rasti, smanjujući fiskalni prostor, podrivati kritično važna ulaganja u Agendu velikog resetovanja, Četvrtu industrijsku revoluciju (4IR), tranziciju industrije 4.0 i digitalnu i zelenu ekonomiju prelaze. Podršku etničkoj i socijalnoj koheziji treba pojačati i ubrzati reformu socijalne zaštite i penzionog sistema.

DA LI SE U KRIZI KRIJE NEŠTO DOBRO ZA ZELENU AGENDU I AGENDU 2030?

74. Iako se naizgled čini da trenutna kriza odvlači pažnju od sprovođenja Zelene agende i Agende 2030, stvarnost je da su pitanja koja su pokrenuta ovim agendama u središtu aktuelne krize. Potreba za Zelenom agendom za finansiranje energetske tranzicije nikada nije bila hitnija, a mnogi ciljevi postavljeni kroz SDG pružaju korisne metrike za centralne institucije da investiraju u manje ranjivu i otporniju budućnost.

6

SCENARIJI I PROJEKCIJE

75. Na osnovu dijagnostičke analize sprovedene i delimično predstavljene gore, projektovano je pet varijabli i to (i) inflacija cena hrane (ii) inflacija cena energije (iii) scenariji cena materijala (iv) rast i fiskalni scenariji i (v) institucionalna potrošnja. Pretpostavke scenarija su date u tabeli 6 u nastavku, sa dodatnim opisom u odeljku relevantnog scenarija ispod:

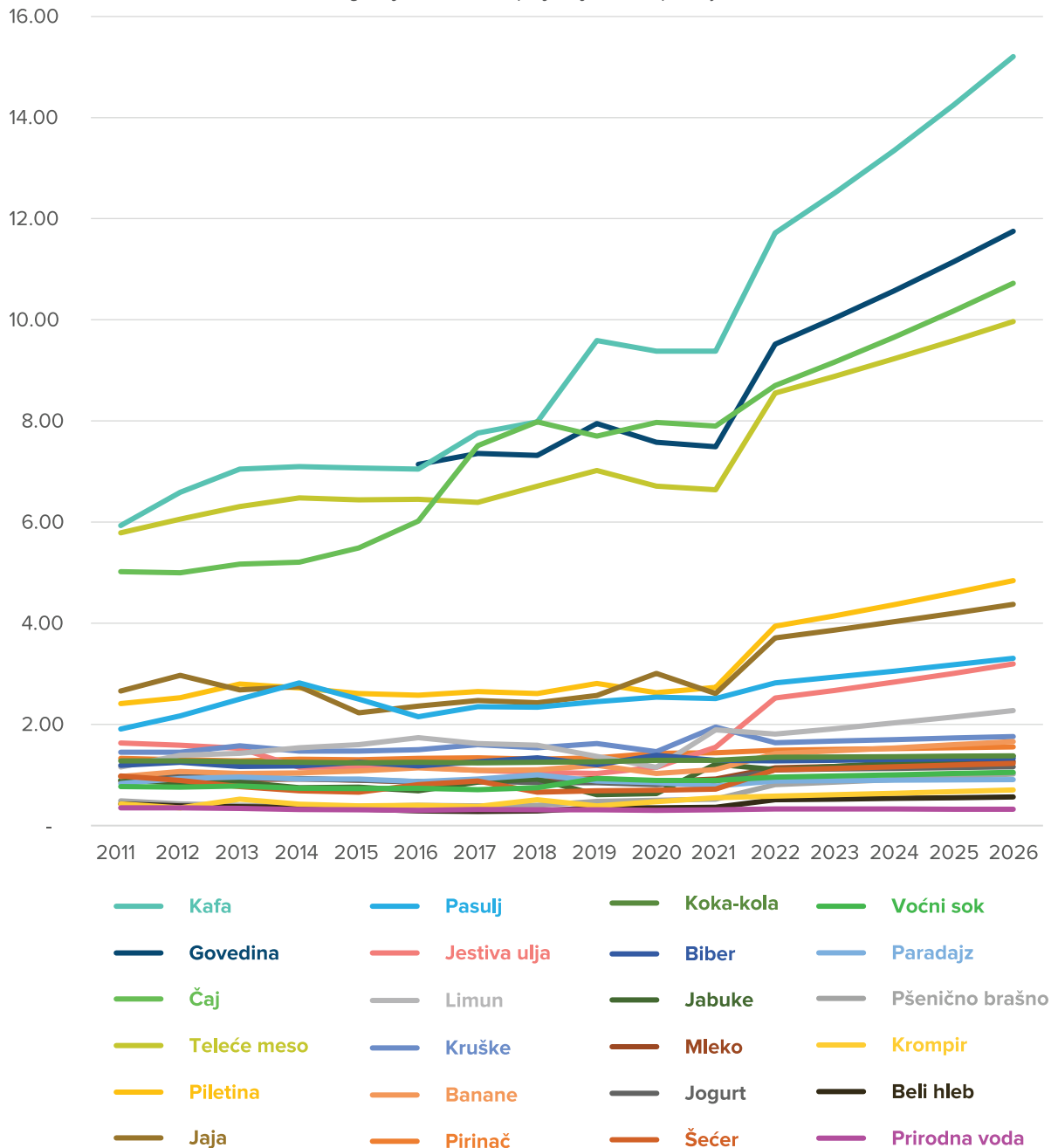
TABELA 6: PRETPOSTAVKE SCENARIJA	
Scenario 1 (10-godišnji prosek)	Trenutni trend se nastavlja (inflacija), a centralne institucije održavaju stabilnost (nastavlja se trend iz proteklih 10 godina). Projekcija koristi prosečnu promenu cena od 2011.
Scenario 2 (2021 promena cene)	Inflacija nastavlja da se pogoršava, recesija i kolaps u potrošnji centralnih institucija (ubrzava se po stopi iz 2021). Projekcija koristi promenu cena iz 2021.
Scenario 3 (Prosek 2014-2018)	Povratak na predratne trendove nakon COVID-19 (nastavlja se trend od prethodnih 5 godina pre COVID-a). Projekcija koristi u proseku 5 godina pre COVID-a (2014-2018).

BUDUĆI SCENARIO ZA INFLACIJU CENA HRANE

76. Inflacija cena hrane je data u grafikonu 13 ispod i zasnovana je na 10-godišnjoj prosečnoj promeni cena projektovanoj do 2026. Istorijski podaci su izvučeni iz harmonizovanog indeksa cena robe, sa istorijskim cenama hrane od Q1 2011 do kraja Q2 2022. Dugoročni trend povećanja jestivih ulja, mleka i govedine bi sugerisao rast uvoznih cena koje se ne mogu odmah nadoknaditi zamenom uvoza. Povećanje cena piletine i jaja, međutim, moglo bi da se nadoknadi zamenom uvoza.

GRAFIKON 13.
CENE HRANE (2011-2022 STVARNO) - (2023-2026 PROGNOZA - 10 GODINA)

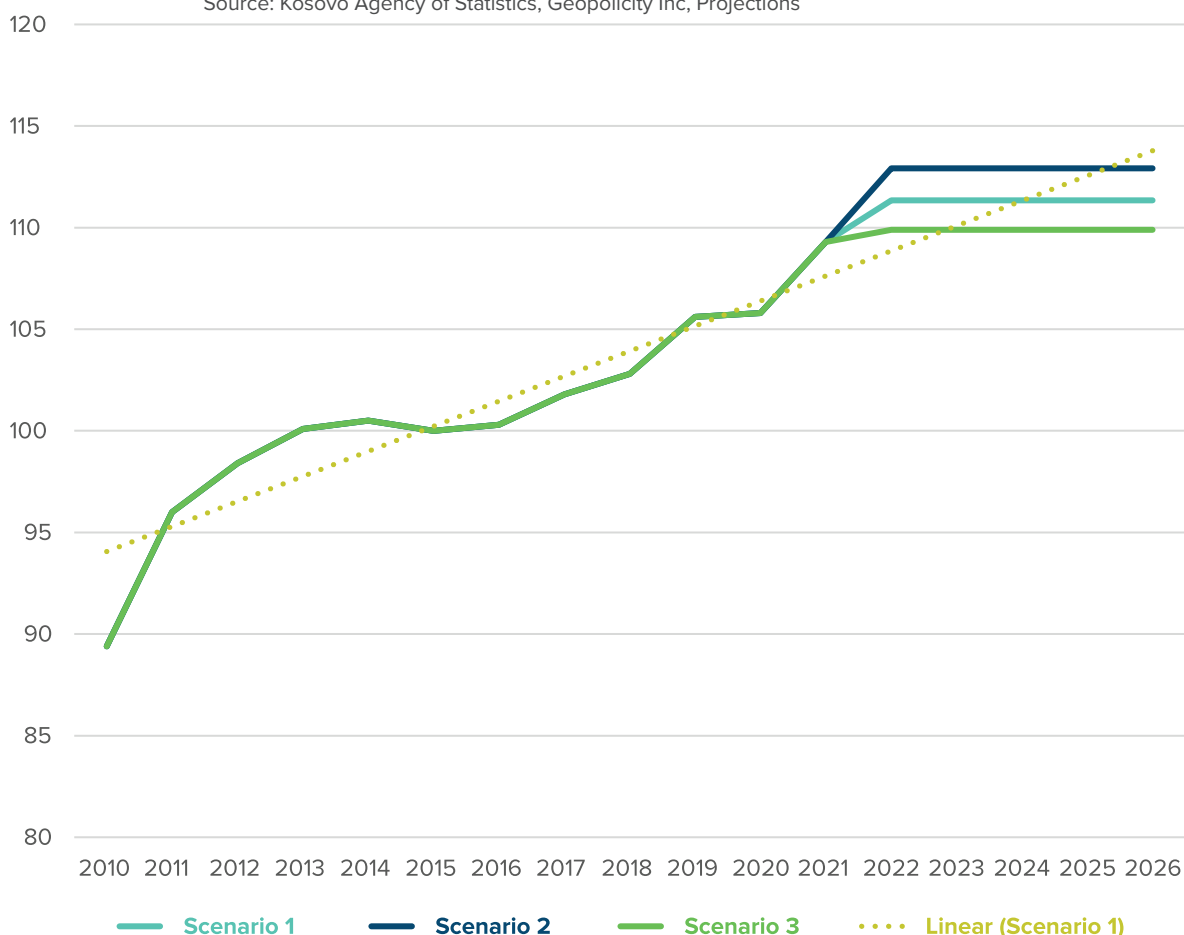
Izvor: Kosovska agencija za statistiku, projekcije iz „Geopolicity Inc.“

77. Što se tiče tri scenarija primenjena na ukupan harmonizovani proizvodni proces, grafikon 14 u nastavku daje projekcije za period 2022-2026. Iako se pretpostavke ne mogu testirati u budućnosti, kao kombinacija one pokrivaju najverovatniji raspon tržišnih mogućnosti, čak i pod pretpostavkom da se mir u Ukrajini neće uspostaviti uskoro. Ono što je podjednako složeno za projektovanje jeste uticaj zaoštavanja globalnog tržišta kapitala i smanjene vrednosti evra u odnosu na američki dolar, na primer, s obzirom na to da će inflacija nastaviti da se uvozi i da će kraći lanci snabdevanja verovatno nastaviti da ispoljavaju pritisak na cene.

GRAFIKON 14. CENE HRANE (2011-2022 STVARNO) - (2023-2026 PROGNOZA – PROSEK 10 GODINA)

Source: Kosovo Agency of Statistics, Geopolicity Inc, Projections

SCENARIJI ZA BUDUĆNOST CENA ENERGIJE

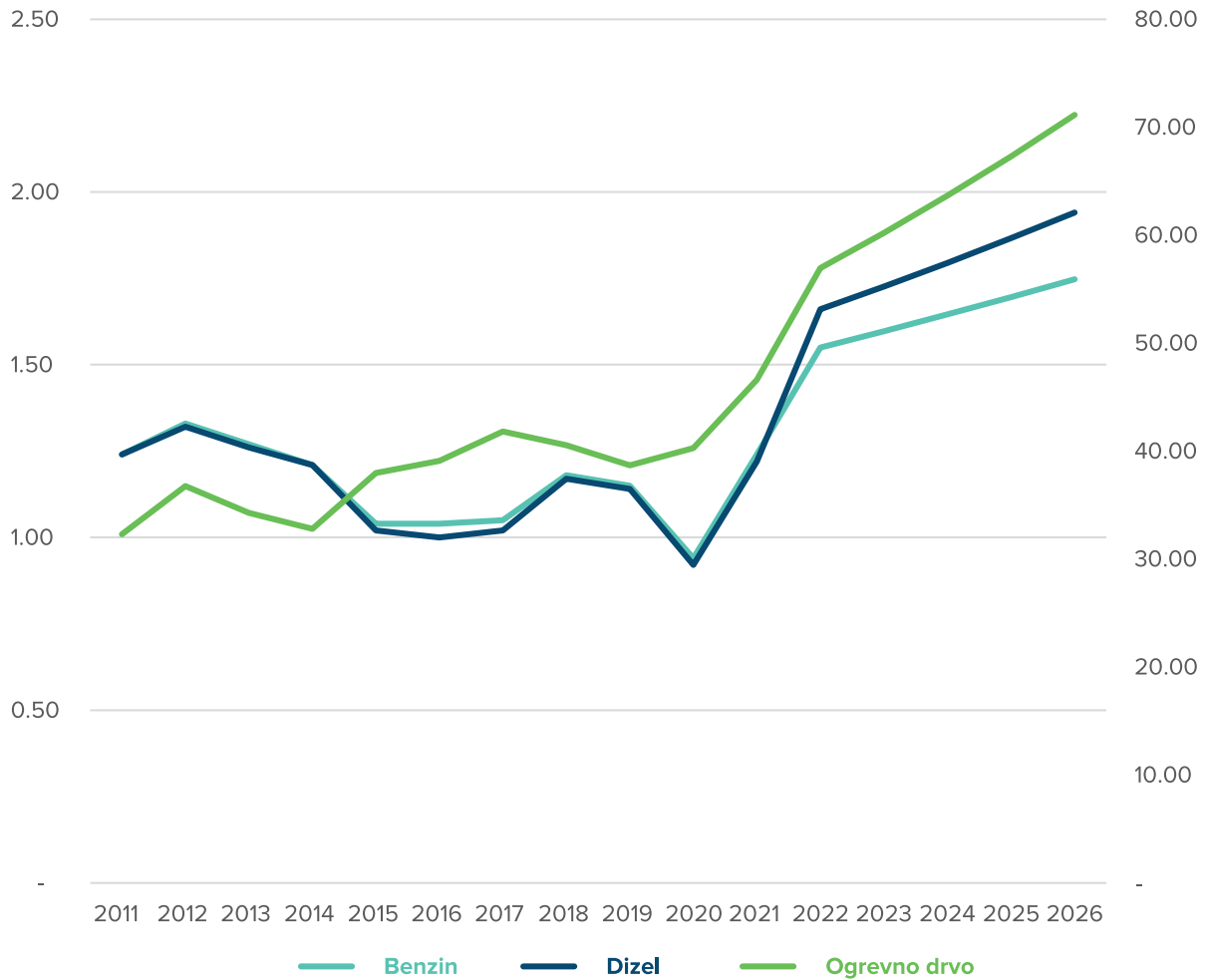
78. Inflacija cena energije je data u grafikonu 15 ispod, zasnovana na 10-godišnjoj prosečnoj promeni cena i projektovana do 2026. Uprkos značajnoj proizvodnji električne energije u dve elektrane na uglj (Kosovo A i B) da bi zadovoljile domaće potrebe, Čini se da će se trend povećanja cene električne energije od 2020. do 2021. godine nastaviti, imajući u vidu skup uvoz i vreme i finansijska sredstva koja su potrebna da se krene ka novom energetsom miksu. Povlašćene tarife za hidroenergiju, vetar, fotonapon i biomasu, zajedno sa mehanizmom aukcije, će biti od pomoći. Dok je Velika Britanija zabranila uvoz ruskog gasa od početka 2023. godine, EU se sa druge strane nije složila o zabrani ruskog gasa. Umesto toga, uvela je politiku da se udalji od zavisnosti od nje.²⁰ U novembru 2022. godine EU je najavila novi paket energetske podrške za zapadni Balkan od milijardu evra i pozdravila nove sporazume za jačanje zajedničkog regionalnog tržišta.²¹ U periodu energetske tranzicije - da bi se energija prešla sa konvencionalne na alternativnu proizvodnju - spoljno finansiranje će biti ključ za korektnu tranziciju.

²⁰ <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9523/>

²¹ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_6478

GRAFIKON 15. CENA ENERGIJE (2011-2022 STVARNA) - (2023-2026 PROGNOZA - 10-GODIŠNJI TREND

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, projekcije iz „Geopolicity Inc.“

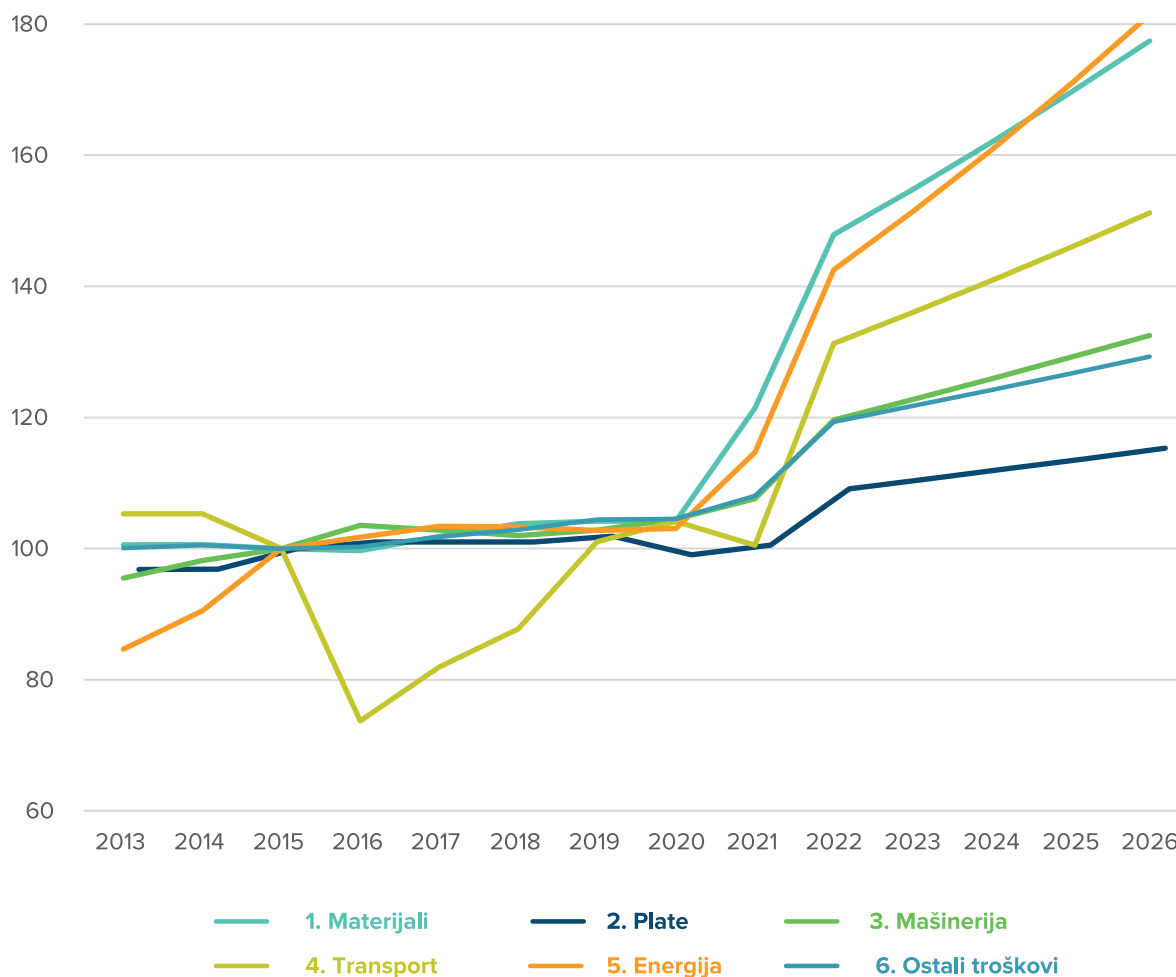

SCENARIJI ZA BUDUĆE CENE MATERIJALA

79. Podaci iz kosovskog harmonizovanog indeksa cena robe govore priču o povišenim cenama koje potkrepljuju povećanje cena univerzalnih proizvoda kao što je prikazano na grafikonu 16 ispod. Problematično je to što su cene građevinskog materijala, energije i drugi troškovi značajno porasli, a ipak cene rada imaju dugoročni spori trend rasta, ispod stope inflacije. S obzirom na uveznu zavisnost Kosova od mnogih materijala, i u svetlu promenljivog globalnog trgovinskog režima i kraćih lanaca snabdevanja, predviđa se da će povećani troškovi rasti neko vreme, do 2023. godine i kasnije, kao što je prikazano. Pritisak na smanjenje cena može se zadovoljiti samo snažnim efektom supstitucije uvoza (koji je komplikovan) ili povećanom regionalnom trgovinskom saradnjom koja bi snizila carine između balkanskih ekonomija.

GRAFIKON 16. INDEKS CENA GRAĐEVINSKOG MATERIJALA (2013-2022 Q3 STVARNE 2022 Q4 PROJEKCIJA) - (2023-2026 PROGNOZA - 10-GODIŠNJI TREND)

Izvor: Kosovska agencija za statistiku, projekcije iz „Geopolcity Inc.“

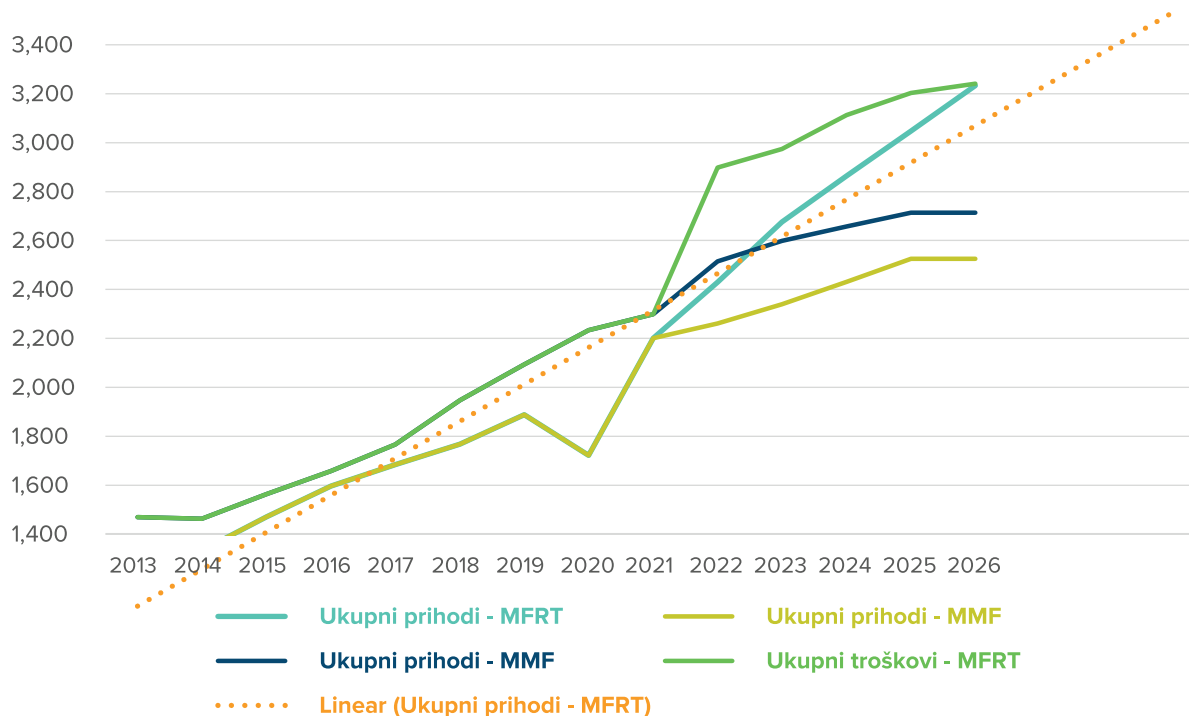

SCENARIO RASTA I FISKALNE BUDUĆNOSTI

80. Projekcije rasta BDP-a su date u SOR-u za 2022-2025, iako sa kosovskim institucijama koje predviđaju veće rezultate rasta od Svetske banke, Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) ili MMF-a, i sa MMF-om koji smanjuje prognoze globalnog i regionalnog rasta, predviđa se da će 2022. imati lošiji učinak sa povišenim cenama koje potkopavaju stvarni rast. Dugoročne projekcije obezbeđene od strane MFLT MTEF i MMF-a date su u grafikonu 17 ispod, pokazujući značajnu razliku između optimističnih kosovskih institucija i realističnijih rezultata MMF-a.

GRAFIKON 17. MFRT MTEF I IMF PRIHODI I RASHODI 2012-2021 (STVARNI) 2022-2026 (PROJEKTOVANI) (U MILIONIMA €)

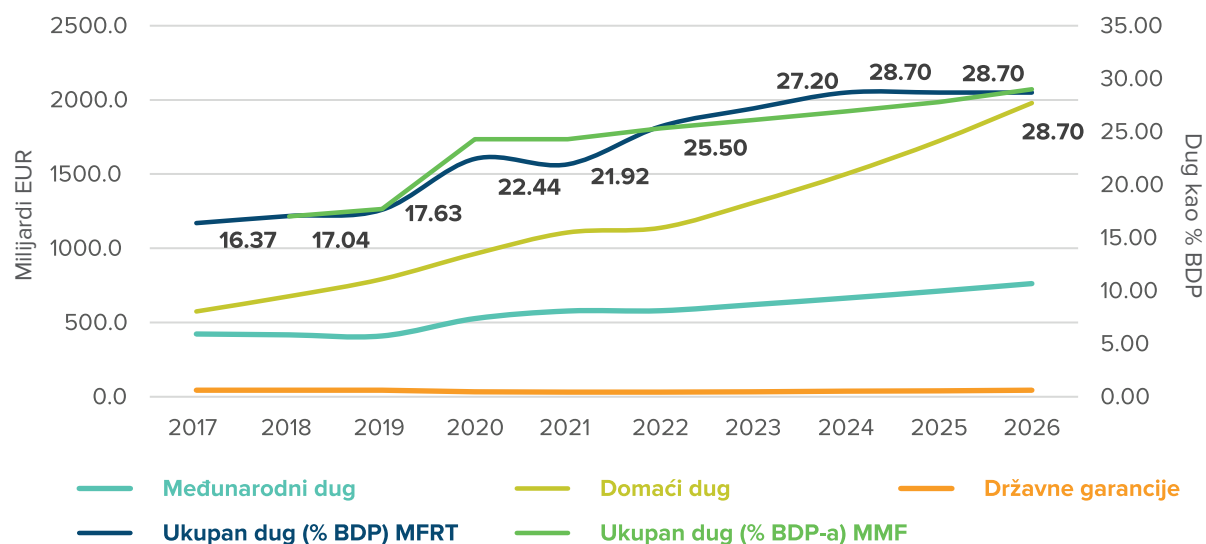
Source: Kosovo Agency of Statistics

81. Kao rezultat toga, izgleda da će budžetski i fiskalni deficiti nastaviti da rastu u srednjem roku, uz sve veću zavisnost od domaćeg duga kao što je prikazano na grafikonu 18 u nastavku. Dok se predviđa da će koeficijent javnog duga ostati uglavnom nepromenjen na oko 24% BDP-a u 2021. zbog snažnog oporavka fiskalnih prihoda i izvršenja rashoda nižeg od očekivanog, i uprkos fiskalnom pravilu koje duguje na manje od 40% BDP-a, dugoročni troškovi energetske tranzicije, tranzicije digitalne ekonomije i ispunjavanja Agende 2030 mogli bi da dovedu do povećanja ukupnog dugoročnog duga.

GRAFIKON 18. SASTAV JAVNOG DUGA I PROGNOZE (2017-2026)

Izvor: MFLT MTEF (2023-2025), ERP (2022-2024), projekcije iz „Geopolcity Inc.“

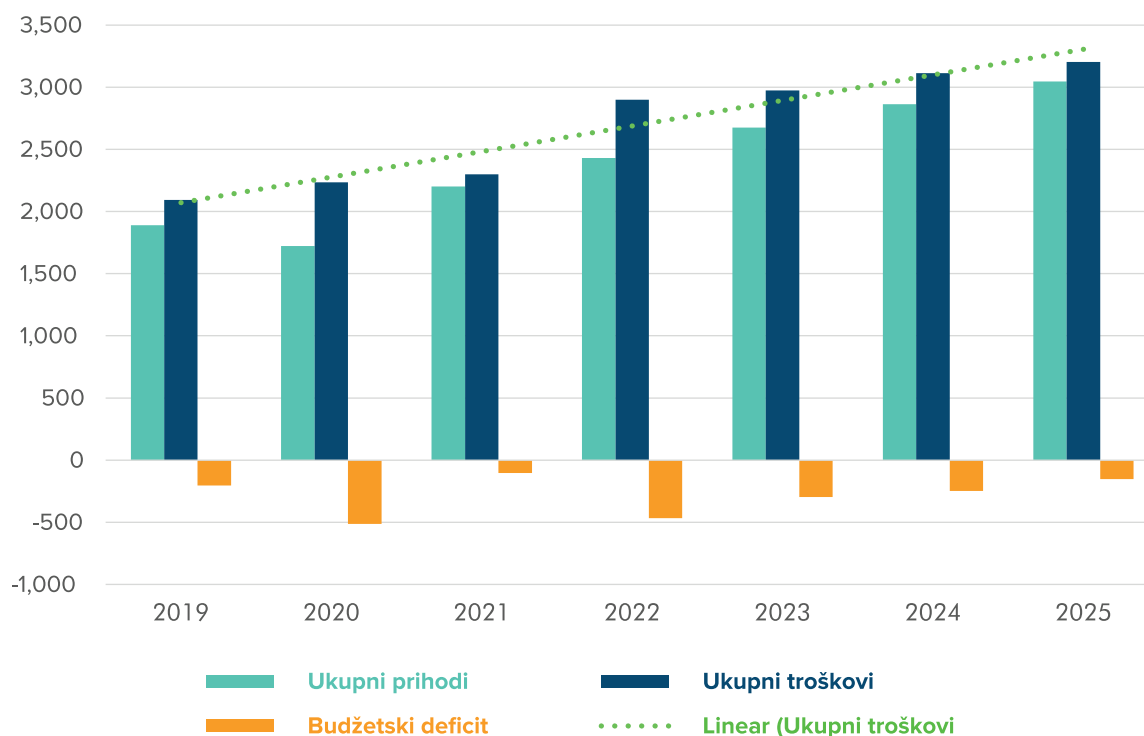

BUDUĆI SCENARIJI ZA INSTITUCIONALNU POTROŠNJU

82. Budućnost institucionalne potrošnje ne uključuje projekciju operativne i razvojne potrošnje prema funkcionalnoj ili ekonomskoj klasifikaciji, iako su ovi trendovi izveštavani u prethodnim odeljcima. Sa porastom inflacije i smanjenjem rasta, verovatno će negativno uticati na stope formiranja fiksnog kapitala, a povećani troškovi zaduživanja će verovatno usporiti investicije, čak i ako se održi anti-ciklična politika. Grafikon 19 u nastavku daje budžetski deficit i potrebe za finansiranjem za period 2019-2025, pokazujući optimističan budžetski deficit, zasnovan na snažnim predviđanjima prihoda MFLT-a. Međutim, ako se nastavi trend uspostavljen 2020. i 2022. godine, moraće da se smanji ili povećanje duga ili investiciona potrošnja ka rastu. Sa rastućom potražnjom za energijom i potrebom da se finansira energetska tranzicija, uz povećane troškove finansiranja, novi načini finansiranja održivog razvoja će morati da se pojave iz npr. privatnog sektora.²²

GRAFIKON 19. BUDŽETSKI DEFICIT I POTREBE U VEZI SA FINANSIRANJEM (2019-2025)
(U MILIONIMA €)

Izvori: MFLT MTEF (2023-2025.)

²² Državni instrumenti potencijalnog duga, na primer, povezuju plaćanje servisiranja duga suverena sa njegovom sposobnošću plaćanja, pri čemu je ova druga povezana sa stvarnim varijablama ili događajima. Instrumenti se mogu povezati sa BDP-om zemlje, cenama roba ili prirodnim katastrofama kao što su uragani ili zemljotresi. Kada su vremena loša - na primer, tokom ekonomskog pada kao posledica rata u Ukrajini dolazi do automatskog smanjenja tereta servisiranja duga države. Slično, obveznice vezane za BDP su dužničke ili derivativne hartije od vrednosti u kojima ovlašćeni izdavalac (zemlja) obećava da će platiti prinost, pored amortizacije, koji varira u zavisnosti od ponašanja BDP-a. Ova vrsta hartije od vrednosti može se smatrati „zalihama u zemlji“ u smislu da ima karakteristike „slično kapitalu“. Više/manje se isplati kada je učinak zemlje bolji/lošiji od očekivanog. Drugi instrumenti se mogu istražiti.

7

RIZICI I MERE ZA UBLAŽAVANJE

83. Ova procena uticaja pokazuje kako domaći pojačivači ranjivosti i otpornosti ometaju rast i budućnost Kosova. Kosovo ne kontroliše svoje cene energije, doznake ili regionalne bezbednosne pretnje, i ostaje u velikoj meri zavisno od uvoza zbog nedostatka razvoja prostora za proizvode i ulaganja u diversifikaciju i razvoj graničnog tržišta. Kao rezultat, faktori koji negativno utiču na ekonomiju ne mogu da budu kontrolisani od strane kosovskih centralnih institucija, sa cenama energije i hrane, doznakama i regionalnim stabilizacijskim i bezbednosnim aranžmanima van njihovog uticaja. Međutim, kosovske institucije mogu uticati na tempo energetske tranzicije, modernizaciju sistema socijalne zaštite i socijalnog staranja, sastav subvencija i podsticaja i investicioni okvir za uspostavljanje otpornijeg društva, prihvatanje složenih regionalnih zavisnosti.

GLAVNI RIZICI

84. Dok su drugi rizici dokumentovani, procena naglašava sledeće glavne rizike za društveno-ekonomiju, ljude i institucije (videti tabelu 7 u nastavku).

TABELA 7: GLAVNI RIZICI SA KOJIMA SE KOSOVO SUOČAVA ZBOG UKRAJINSKE KRIZE

Pretnje	Opis
Energetska nesigurnost	Centralne institucije su ograničene na nemogućnost da utiču na troškove energije u kratkom roku, a spor tempo domaće energetske tranzicije obezbeđuje da trenutne energetske ranjivosti ostanu u najboljem slučaju u srednjem roku. U aprilu 2022., prosečna cena po megavat-satu (MWh) na HupX-u je premašila 200 evra u poređenju sa 55 evra u istoj nedelji 2021. godine, naglašavajući razarajući uticaj koji spor tempo energetske reforme sada ima na potrošače. Dok su investicije u tranziciju proizvodnje ka novom energetsom miksu u toku, ova tranzicija bi korisno započela pre mnogo godina, postavljajući Kosovo na minimum kako bi se minimizirale potrebe spoljnog snabdevanja i potencijalno da bude neto izvoznik. Troškove snabdevanja energijom snose domaćinstva, i iako će energetske subvencije morati da se udvostruče ili utrostruče u narednih 6-12 meseci, isto će tako i ulaganja u infrastrukturu nove proizvodnje da bi se polako smanjila ograničenja na strani ponude.
Izazovi u vezi sa rastom	Dok je rast usporen u odnosu na COVID-19 iz 2020. godine, rast je podržan fiskalnim subvencijama, a povećani troškovi energije i hrane su imali značajan uticaj na budućnost rasta u kratkoročnom i srednjem roku. Izazovi rasta imaju negativne multiplikatore na zapošljavanje, jednakost, socijalnu zaštitu i socijalnu koheziju, a može biti potrebna dodatna eksterna fiskalna podrška EU, MMF-a i Svetske banke da bi se uravnotežio budžet i zadovoljile rastuće potrebe socijalne potrošnje..

Porast cena subvencija	Subvencije za energiju i povećana socijalna davanja za one koji se bave povećanim troškovima života više su se nego udvostručili između Q3 2021. i Q3 2022. Pored računa o subvencijama za energiju od 100 miliona evra (pošto budžetska podrška EU od 75 miliona evra ne utiče na finansije Kosova), troškovi subvencija će se povećati, u vreme kada je ukupna institucionalna potrošnja porasla. Ovo bi uticalo na institucionalni dug, u vreme viših kamatnih stopa. Međutim, postoji fiskalno pravilo postavljeno sa MMF-om, a institucije se vraćaju potrošnji u okviru fiskalnog pravila 2023..
Socijalna kohezija	Ekonomski pritisci se često prenose kroz izazove društvenog ugovora i društvene kohezije. Postoje dugoročni rizici za oslabljenu društvenu koheziju koje ne treba potcenjivati. Ne treba isključiti verovatnoću demonstracija protiv centralnih institucija, a ulaganja u održavanje socijalne stabilnosti kroz subvencije (npr.) ostaće od većeg značaja.

MERE ZA UBLAŽAVANJE

85. Neposredne implikacije trenutne situacije na kosovske institucije utiču na fiskalnu, troškovnu, socijalnu politiku, energetska politiku i domen finansiranja razvoja. Kao što je bio slučaj tokom COVID-19, kosovske institucije će morati da budu proaktivne u rešavanju problema pre nego što stignu, a ne da reaguju. Mnoga pitanja strateškog predviđanja će se verovatno manifestovati u različitim stepenima, a imajući u vidu trenutnu krizu u Evropi i u celoj Evrozoni, spoljna podrška će verovatno biti opsežnija, što implicira potrebu da domaći akteri vode reforme politike, energije i finansijskog tržišta, da poboljša finansiranje kako bi se obezbedila složena tranzicija koja predstoji; privatni kapital će biti ključan. Štaviše, imajući u vidu potrebu za revidiranom politikom socijalne zaštite, biće važno sprovesti mere pre nego što se pojave negativni društveni uticaji. Kao rezultat toga, predložene su sledeće mere za ublažavanje (videti tabelu 8), kao deo proaktivnog pristupa minimiziranju budućih rizika i potencijalnih obaveza.

TABELA 8: PREDLOŽENE MERE ZA UBLAŽAVANJE

Mere za ublažavanje	Opis
Energetska nesigurnost	Trenutna proizvodnja električne energije je uglavnom iz starih elektrana na lignit (Kosovo A i Kosovo B, ali i iz jezera Gazivode i drugih hidroelektrana, koje su sve u vlasništvu centralnih institucija. Kosovo ima instalirane proizvodne kapacitete od 1.431 megavata (MW), uključujući obnovljive proizvodnih kapaciteta. Međutim, operativni kapacitet se smatra 1.099 MW, od čega termoelektrane na lignit čine oko 87,36%, a ostatak čine hidroelektrane Gazivode sa 2,91%, vetroelektrana „Kitka“ sa 2,95% i drugi obnovljivi izvori energije (hidroelektrane, solarni paneli i vetroelektrane), koji su činili 5,43% ukupne proizvodnje tokom 2021. (Eurostat, 2021.) Povećanje investicija za podršku energetske bezbednosti kroz Zelenu agendu EU i druge poreske i ne-poreske podsticaje je od vitalnog značaja, uključujući jasnoću kako da se pređe energetska miksa (od zavisnosti od proizvodnje uglja) na otporniji i samoodrživi sistem, mobilisajući javni i privatni kapital. osim toga, sa fokusom na zelenu tranziciju, uz priznavanje ograničenja sa kojima se suočava Kosovo u dobijanju međunarodnog kreditnog rejtinga, i zelene i SDG obveznice mogu se brzo izdati za finansiranje tranzicije, uz smanjenje rizika i katalitičke podsticaje za kapital koji se koristi za prvi gubitak privatni kapital koji će biti

	<p>potreban za proizvodnju i distribuciju van mreže. Energetska strategija (2022-2031) koja se bavi sigurnošću snabdevanja treba da se efikasno primeni. Povećanje energetske efikasnosti i promovisanje zgrada sa skoro nultom potrošnjom energije povezuje energetska strategiju sa realnom ekonomijom.</p>
Izazovi u vezi sa rastom	<p>Teška zavisnost od doznaka, potrošnje i izvoza usluga vođenih dijasporom treba da se smanji kroz podsticanje privatnog kapitala da podstakne neophodnu diversifikaciju, intenziviranje i rast vođen izvozom. Povećani tokovi privatnog kapitala, poboljšanje učešća na tržištu rada, nastavak snažnog rasta kredita, bolja upotreba doznaka i privlačenje povećanih direktnih stranih investicija i priliva u portfelj moraju ostati centralni za poboljšanje rezultata rasta. Da bi nastavio rast, Kosovo treba da oslobodi povećanje produktivnosti i stvori kvalitetnija radna mesta, da se pozabavi uskim grlima u infrastrukturi, da prioritet ulaganja u ljudski kapital i obezbedi povećanu konkurentnost i razvoj sektora sa visokim potencijalom. Povećanje produktivnosti preduzeća, povećanje produktivnosti farmi, povećanje izvoza i povećanje konkurencije i privatnih investicija su od vitalnog značaja. Kao neto uvoznik hrane, poljoprivrednih inputa i energije, poboljšanje otpornosti tržišta u ovim oblastima trebalo bi da ojača fokus politike, iako će poljoprivreda nastaviti da postaje opadajuća funkcija rasta.</p>
Fiskalni izazovi	<p>Održavanje i povećanje fiskalnog prostora nikada nije bilo kritičnije, s obzirom na očekivani negativan uticaj na buduće prihode i povećan pritisak na opšte institucionalne i energetske subvencije i socijalnu potrošnju. Ako fiskalni prostor ostane suviše skučen, s obzirom na ograničen kapacitet za zaduživanje tržišta, to će uticati na ulaganja u energiju i diversifikovan (otporan) rast. Fokus na efikasnost javne uprave, preduzeća u vlasništvu institucija i socijalne zaštite, kao i jačanje kapaciteta za javno-privatna partnerstva i mešanje biće neophodan, s obzirom na ograničenu poresku osnovu i potencijalno rastući nivo neformalnosti. Srednjoročna strategija prihoda mora ostati politički cilj broj jedan, da uključi fokus na formalizaciju i fiskalne uštede u javnoj potrošnji i povećanje prostora za ulaganja privatnog sektora.</p>
Socijalna kohezija	<p>Dijalog između zainteresovanih strana i zajednica će biti sve potrebniji, što će podrazumevati prelazak na novi način rada koji je najbolje definisan kao pristup celog društva za bolje napredovanje. Važno je ulagati u socijalni dijalog, socijalnu jednakost i prostor socijalne pravde, kako bi se smanjio rizik da nerazrešena pitanja izbiju u prvi plan.</p>

²⁸ <https://bankwatch.org/blog/narrow-road-ahead-the-energy-crisis-in-kosovo-in-the-context-of-russia-s-invasion-of-ukraine>

PREPORUKE

86. Uticaji, rizici i predložene mere za ublažavanje koje su ovde uključene proizilaze iz procene merljivih uticaja koji su rezultat ukrajinske krize sa fokusom na faktore koji su navedeni u delokrugu rada. Dok će projekcije morati da se redovno ažuriraju, podržane podacima i za Q2 i za Q3, trendovi koji se pojavljuju kao rezultat krize su već formirani i ovde su dokumentovani. Doznake rastu, domaći dug, inflacija i subvencije, a plate će ostati u stagnaciji dok se ne uvede novi zakon koji reguliše plate u javnom sektoru.

87. U kretanju kroz različite raskrsnice i tranzicije, centralne institucije treba da nagomilaju privatni kapital gde god je to moguće i koriste fondove EU kroz kombinovana rešenja koja smanjuju rizik i ubrzavaju energetske i druge tranzicije. Trenutno, ove tranzicije nisu u potpunosti naplaćene i dok je javni dug održiv i fiskalni deficit ostaje u granicama, u budućnosti će biti potrebna nova strategija ulaganja i pristup na Kosovu. Kako Zeleni dogovor i ključni elementi Agende 2030 ostaju centralni za integraciju u EU, potrebni su novi načini usklađivanja sistema javnih investicija Kosova sa taksonomijom EU o održivim aktivnostima. S obzirom na rad UN-DP-a sa EU na INFF-u (Integrirani nacionalni okviri za finansiranje) na promovisanju ove agende, prilike za dublju saradnju u oblasti održivog finansiranja izgledaju i neophodne i hitne.

88. S obzirom na potrebu da kosovske institucije i međunarodni partneri iskoriste ovaj rad za informisanje o proaktivnoj politici i investicionoj agendi, jasno je da bi svako resetovanje trebalo da se fokusira na energetske tranzicije i razvoj tržišta, diversifikaciju i intenziviranje rasta, socijalnu zaštitu i ulaganja za promovisanje društvene kohezije, društveni ugovor, kao i jačanje institucionalnih kapaciteta za generisanje prihoda i mobilizaciju. Da bi se nadoknadi dugoročni fiskalni izazovi, za finansiranje energetske tranzicije biće potrebni gomilanje privatnog kapitala i kombinovani instrumenti finansiranja, iako podržani Zelenom agendom EU. Da bi se napredovala složena tranzicija, novi tokovi resursa moraju biti integrirani u ERP - posebno privatni kapital - a međunarodni partneri će morati da obezbede katalitičku podršku i smanjenje rizika. Ako je tranzicija nedovoljno finansirana, ranjivosti će ostati, a otpornost će biti ugrožena.

89. Mnoga pitanja i izazovi koji se ovde vide bili bi prirodna meta za prelazak na inovativnija i održivija rešenja za finansiranje, koja su sada neophodna da bi se obezbedila predstojeća tranzicija. Uvođenje nove generacije inovativnih i održivih instrumenata finansiranja mora biti centralno za politiku osim ako se gomile domaćeg duga ne povećaju i institucionalna potrošnja ne bude uhvaćena u začarani zli krug.

ANEKS 1: ANEKS SA PODACIMA I STATISTIKOM

Sastav i nivoi javnog duga Kosova (2017-2022 (projekcija))										
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Međunarodni dug	422.2	416.4	409.1	525.8	576.8	578.7	619.7	663.6	710.6	761.0
Domaći dug	574.3	676.6	791.9	961.9	1106.1	1137.5	1306.2	1500.0	1722.5	1977.9
Kosovske garancije	44.0	43.7	42.7	31.7	30.6	30.1	33.1	36.3	39.8	43.7
Ukupni dug (% od BDP) MFRTT	16.37	17.04	17.63	22.44	21.92	25.50	27.20	28.70	28.70	28.70
Ukupni dug (% od BDP) MMF		17.00	17.70	24.30	24.30	25.30	26.10	26.90	27.80	29.00
Ukupni dug	996.4	1093.1	1201.1	1487.7	1682.9	1716.2	1925.9	2163.6	2433.1	2738.9

IZVOR: ERP Kosovo 2022- 2024.

Opšti institucionalni prihodi na bazi ESA2010.											
Opis ESA	2020 Q1	2020 Q2	2020 Q3	2020 Q4	2021 Q1	2021 Q2	2021 Q3	2021 Q4	2022 Q1	2022 Q2	2022 Q3
Porezi na proizvode	295.5	278.5	337.1	367	336.6	395.5	485	437.9	394.4	427.2	547.3
PDV	171.5	157.1	194.4	216	201.9	237.7	282.5	262.3	250.4	267.2	332.8
Porezi i carine na uvoz	116	114.8	132.8	140.7	125.1	146.7	190.5	164.5	133.1	148.9	201.1
Uvozne dažbine	25.3	21.9	28.1	31.5	24.9	29	37.1	35.7	27.5	32.6	37.8
Porezi na uvoz bez PDV-a i carina	90.7	93	104.7	109.2	100.2	117.7	153.3	128.9	105.6	116.3	163.3
Porezi na proizvode osim PDV-a i uvoznih taksi	8	6.6	9.9	10.3	9.5	11.1	12.1	11.1	10.9	11	13.3
Ostali porezi na proizvodnju	11.3	9.8	13.3	10.7	13	4.5	12.2	10.5	20.2	12	15.4
Prihodi od imovine	-	7.2	-	7.2	6.2	8.9	14.5	13.3	2.1	9.5	11
Tekući porezi na dohodak, bogatstvo, itd.	63.9	60	68.9	71.7	73.1	94.8	82.3	80.3	96.1	112	94.8
Ostali tekući transferi	5.7	6	15.5	31.2	14.9	9.9	8.6	10.4	10.4	10.8	20.2
Finansijska imovina i obaveze	2.8	213.8	57.5	189.2	58.9	122.3	42.7	44.4	12.2	37.2	18.9
Plaćanja za netržišnu proizvodnju (Prodaja)	23.3	11.9	20.3	26.2	20.9	24.2	28.6	30.3	22.2	26.5	27.7
Ukupno	402.4	587.2	512.6	703.2	523.6	660	673.9	627.1	557.6	635.2	697.5

Opšti institucionalni rashodi na bazi ESA2010.											
Opis ESA	2020 Q1	2020 Q2	2020 Q3	2020 Q4	2021 Q1	2021 Q2	2021 Q3	2021 Q4	2022 Q1	2022 Q2	2022 Q3
Kompenzacije zaposlenih	154.7	172.1	164	170.6	169.8	162.3	154.4	161.5	160	160.5	142.7
Subvencije	16.7	24.2	25.8	173.2	46.6	26.6	42.2	105.1	26.3	55.1	140.9
Prihodi od imovine, plativi	9.1	4.4	8.4	5.6	8.5	6.4	9.2	6.7	9.7	7.2	10.3
Socijalni doprinosi i beneficije	133	187.8	179.1	173.7	150.1	138.1	134.7	196.2	145	180.9	150.1
Ostali tekući transferi	4	7.6	9	10.7	8.3	9.9	11.5	22.7	8.7	12.3	10.6
Kapitalni transferi	0.9	5.7	7.2	4.7	0.3	3.6	2.6	3.2	0	33.4	1.2
Finansijska imovina i obaveze	15.4	25.3	27.1	49.3	22.8	24.2	29	56.2	20	10.9	10.4
Nabavke umanjene za otuđenje neproizvedenih sredstava	1.2	1.6	12.5	5.3	2.8	1.6	2.7	14.8	13.9	10.1	11.6
Međupotrošnja	40.3	47.2	52.4	88.6	59.8	77.7	71.2	125.2	58.1	80.3	79.6
Bruto investicije	25	59.1	94.4	135.4	52	55.4	69.2	130.8	18	31	58.6
Ukupno	400.3	534.9	579.8	817.1	521	505.9	526.9	822.6	459.7	581.7	615.9

Nominalni BDP (u milionima €) 2018 – 2021 (stvarni) – 2022-2026. (projekcija)										
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	
Nominalni BDP (MFRT)	6,672.0	7,056.0	6,772.0	7,817.0	8,754.0	9,621.3	10,407.8	11,156.4	11,491.1	
Nominalni BDP (MMF)	6,672	7,056	6,772	7,637	8,568	9,212	9,815	10,400	10,712.0	
Realna stopa rasta (%) (MFRT)	3.60	5.60	-5.30	10.50	5.70	7.10	6.20	6.10	6.3	
Realna stopa rasta (%) (MMF)	3.60	5.60	-5.30	-9.50	2.80	3.90	4.10	3.90	4.0	

Izvor: MFLT METF 2023-2025 (april 2022)

Budžetski deficit i potrebe u vezi sa finansiranjem (2019-2025)							
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Ukupni prihodi (1)	1,882	1,722	2,201	2,430	2,676	2,864	3,047
Ukupni rashodi (2)	2,093.00	2,234.00	2,299.00	2,898.00	2,974.00	3,113.00	3,203.00
Budžetski deficit	-205.00	-512	-104	-466	-297	-248	-154

MTEF (2022-2024)

Priliv doznaka iz inostranstva – po kanalima (u milionima €, statistika tokova)

Opis	Ukupan priliv doznaka	Bankarski kanali	Operatori za transfer gotovog novca	Ostali kanali
Januar	62.3	10.1	29.6	22.6
Februar	63.3	5.9	34.5	22.9
Mart	61.7	7.3	41.2	13.2
April	60.3	8.8	51.5	n.a.
Maj	104.0	15.4	88.6	n.a.
Jun	82.9	12.6	59.0	11.3
Jul	92.3	15.0	69.3	8.1
Avgust	81.6	13.5	59.5	8.5
Septembar	88.3	13.7	64.8	9.9
Oktobar	99.6	11.9	59.1	28.5
Novembar	88.3	12.1	58.4	17.9
2020 Decembar	95.3	15.0	56.6	23.7
Januar	69.3	10.3	41.2	17.7
Februar	76.8	9.6	46.8	20.4
Mart	96.8	13.5	60.8	22.6
April	90.5	13.5	64.8	12.1
Maj	113.3	14.1	69.0	30.2
June	107.7	16.0	60.2	31.5
Jul	102.5	20.1	49.6	32.7
Avgust	110.2	20.1	45.6	44.5
Septembar	94.7	15.1	58.5	21.1
Oktobar	94.8	14.5	58.0	22.2
Novembar	89.5	15.2	56.5	17.8
2021 Decembar	107.3	16.7	53.0	37.6
Januar	70.5	14.9	42.4	13.3
Februar	76.2	12.0	49.2	15.0
Mart	94.7	15.1	61.7	17.8
April	108.1	14.6	66.7	26.9
Maj	101.1	15.3	58.4	27.4
Jun	104.9	17.4	61.2	26.4
Jul	114.9	23.6	57.4	33.8
Avgust	131.6	22.4	55.6	47.4
Septembar	102.6	17.1	62.6	22.9
Oktobar (p)	104.4	15.5	64.6	24.3
2022 Novembar (p)	93.7	15.0	62.4	16.3

Mesečne naplate CPI-HICP po glavnim grupama COICOP po glavnim grupama

	2021 -01	2021 -02	2021 -03	2021 -04	2021 -05	2021 -06	2021 -07	2021 -08	2021 -09	2021 -10	2021 -11	2021 -12	2022 -01	2022 -02	2022 -03	2022 -04	2022 -05	2022 -06	2022 -07	2022 -08	2022 -09	2022 -10	2022 -11
Ukupno HICP	0.5	0.7	0.4	0.3	-0.2	0.0	0.8	1.2	0.1	1.0	1.2	0.5	0.9	1.1	2.7	1.5	0.9	1.4	0.9	0.3	-0.2	0.9	0.3
Hrana i bezalkoholna pića	0.8	1.0	0.1	0.7	-0.6	-0.6	0.0	1.8	0.3	0.6	2.8	1.0	1.5	1.9	3.1	2.5	1.2	-0.3	2.1	0.6	0.3	1.6	0.6
Alkoholna pića, duvan	1.2	0.7	0.8	0.6	-0.4	-0.9	1.1	0.4	0.2	0.1	-0.5	1.3	0.2	-0.5	0.2	2.1	0.3	0.6	1.0	-0.4	0.2	1.0	-0.4
03. Odeća i obuća	0.5	1.5	1.4	0.2	-0.2	-0.5	0.1	-0.4	-0.1	-0.5	-0.4	-0.9	-0.8	0.4	3.0	-0.8	0.6	0.2	-0.3	-2.6	0.4	1.6	-2.6
Stanovanje, voda, struja, gas i ostala goriva	-3.5	-0.1	0.1	-0.4	-0.1	3.6	0.2	0.7	0.4	1.7	1.5	0.7	0.1	0.1	6.3	-1.7	-1.3	1.0	1.7	0.7	2.1	1.6	0.7
05. Nameštaj, kućni aparati i rutinsko održavanje kuće	-0.4	0.7	-0.2	-0.1	0.5	-0.1	0.4	0.5	0.4	0.1	0.6	0.6	0.3	0.5	0.6	1.4	0.7	0.6	0.8	0.5	1.5	0.4	0.5
06. Zdravlje	0.3	0.0	-0.2	0.1	0.0	0.0	0.0	0.1	-0.1	0.5	0.3	0.1	0.5	-0.1	0.6	0.1	0.1	0.5	0.0	0.2	-0.3	0.1	0.2
Transport	1.7	0.9	1.8	0.3	0.1	0.2	3.4	2.5	-0.4	3.7	-0.2	-1.1	1.1	1.8	5.0	1.8	2.2	7.3	-2.3	0.0	-3.0	0.2	0.0
08. Komunikacije	-0.2	0.0	0.1	0.1	0.0	-0.3	-0.1	0.4	-0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	-0.1	-0.1	0.3	-0.1	0.2	-0.1	0.1	-0.2	0.2	0.1
09. Rekreacija i kultura	0.5	0.2	0.0	0.2	-0.1	0.6	1.8	0.5	-1.3	-1.0	-0.3	0.5	0.5	0.2	0.4	0.2	0.4	0.2	3.9	0.3	-2.4	-1.0	0.3
10. Obrazovanje	1.0	0.0	0.0	0.0	-0.1	0.0	0.0	0.0	0.7	0.0	0.0	0.1	0.7	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	-0.5	0.0	0.3	0.0	0.0
11. Restorani i hoteli	0.8	0.2	0.1	0.0	0.0	0.1	0.3	-0.1	0.7	0.4	1.9	1.4	1.2	0.6	0.9	1.3	0.5	2.1	1.9	0.1	0.1	0.2	0.1
12. Razne ostale robe i usluge	0.4	0.6	-0.1	0.1	0.1	0.0	-0.1	0.0	0.7	0.3	0.1	0.5	0.3	0.4	0.3	0.6	0.1	0.7	0.3	0.5	0.2	0.7	0.5

CPI-HICP prema COICOP za hranu i bezalkoholna pića

	2021-01	2021-02	2021-03	2021-04	2021-05	2021-06	2021-07	2021-08	2021-09	2021-10	2021-11	2021-12	2022-01	2022-02	2022-03	2022-04	2022-05	2022-06	2022-07	2022-08	2022-09	2022-10	2022-11
CPI-HICP	110.2	111.3	111.4	112.1	111.5	110.8	110.8	112.8	113.1	113.8	117.0	118.1	119.9	122.1	125.9	129.0	130.6	130.2	133.0	134.5	134.9	137.0	137.9
Mesečna promena	0.8	1.0	0.1	0.7	-0.6	-0.6	0.0	1.8	0.3	0.6	2.8	1.0	1.5	1.9	3.1	2.5	1.2	-0.3	2.1	0.6	0.3	1.6	0.6

PROCENA UTICAJA UKRAJINSKE KRIZE NA KOSOVO

**Razmatranje strateških
prognoza uključujući i
projekcije zasnovane
na scenarijima**

Decembar 2022

Procena uticaja ukrajinske krize na Kosovo

Razmatranje
strateških
prognoza
uključujući i
projekcije
zasnovane na
scenarijima

**Decembar
2022**